

Міністерство освіти і науки України
Національний університет “Острозька академія”

Факультет міжнародних відносин

Кафедра історії ім. проф. М.П.Ковальського

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра
на тему:
«Зовнішньополітична діяльність С. Петлюри (1919-1920 рр.)»

Виконав:

студент 2 курсу, групи МІ-61
спеціальності 032 Історія та археологія
освітньо-професійної програми
“Історія та археологія”

Закотюк Назарій Валентинович

Керівник – кандидат іст. наук, доцент

Смирнов Андрій Іванович

Рецензент – кандидат іст. наук, доцент

Шишкін Іван Геннадійович

Робота допущена до захисту
(протокол № 5 засідання кафедри історії від 01 грудня 2020 року)

Завідувач кафедри історії
ім. проф. М.П. Ковальського: _____ Микола БЛИЗНЯК

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ ДИРЕКТОРІЇ УНР (ЛИСТОПАД 1918 – ЛЮТИЙ 1919 РР.).....	9
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА С. ПЕТЛЮРИ (ЛЮТИЙ – ГРУДЕНЬ 1919 Р.)	24
Висновки до розділу 2.....	43
РОЗДІЛ 3. ВІЙСЬКОВО – ПОЛІТИЧНИЙ СОЮЗ С. ПЕТЛЮРИ – Ю. ПІЛСУДСЬКОГО.....	44
Висновки до розділу 3.....	64
РОЗДІЛ 4. ДИПЛОМАТІЯ УНР В ОЦІНКАХ С. ПЕТЛЮРИ.....	66
Висновки до розділу 4.....	71
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми. Кожна історична епоха висуває лідерів, котрі б відчували пульс народного життя, усвідомлювали перед ним свою відповідальність, виявляли громадську й особисту мужність на шляху до поставленої мети. Чільне місце серед них посідає постать Симона Петлюри, з ім'ям якого пов'язана ціла епоха в історії визвольної боротьби українців за національну державність.

Втім, упродовж десятиліть його ім'я очорнювалося не тільки ворогами української державності, а інколи й окремими тодішніми українськими діячами, що й сьогодні відчувається певна упередженість щодо його особи навіть у середовищі національної інтелектуальної еліти. Однак, з цим іменем пов'язано відродження військової традиції в Україні, хоча за фахом С. Петлюра був літератором. Феномен його особистості цікавий з наукового погляду, коли йдеться про роль С. Петлюри у національних та державотворчих процесах, зовнішньополітичному курсі, вивченні практичного досвіду на посту лідера держави та армії, вдалого дипломата, з'ясуванні бачення перспектив українського державотворення та вибору вектору зовнішньої політики.

Тема зовнішньої політики, яку проводив Голова держави Симон Петлюра є невід'ємним аспектом національно-визвольної боротьби українського народу. Без неупередженого розгляду зовнішньої політики С. Петлюри за часів УНР неможливо подати об'єктивної та всеохоплюючої картини політичної, дипломатичної та військової історії України ХХ ст., зрозуміти суспільно-політичні та ідеологічні аспекти боротьби. Відтак, неоднозначні оцінки українським суспільством постаті С. Петлюри лише підкреслюють потребу виваженої та глибокої оцінки поставленої у нашому дослідженні.

Слід вказати, що ця тема є безпосередньо пов'язаною також і з історією української дипломатії, яка стояла також на передових рубежах у війні за незалежність, що у наш час теж є досить актуальним.

Історія вивчення проблеми. Українська революція 1917-1920рр. – це один із найбільш важливих періодів Української історії, тому завжди привертав увагу багатьох дослідників минушини. Різні аспекти цього періоду такі як військовий, внутрішньополітичний є досить добре вивченими, проте зовнішня політика завжди була в більшості своїй обділена увагою, не говорячи вже про питання зовнішньополітичної діяльності одного з видатних провідників української нації етапу національно-визвольних змагань Симона Петлюри. З відновленням незалежності України розпочався якісно новий етап у розвитку національної історіографії, у якій помітно простежуються два підходи. “Патріотично налаштовані” історики намагаються висвітлювати діяльність С.Петлюри як пророка і мудрого керівника, а “лівоналаштовані” – як політичного аутсайдера і нереалізованого диктатора.

Серед найновіших фундаментальних праць про С. Петлюру та тих що стосуються зовнішньополітичної діяльності отамана, треба назвати монографії С. Литвина, В. Солдатенка, та І. Дацківа. Всі ці монографії спираються на солідну джерельну базу, автори критично аналізують історіографічний доробок попередників, а також документальні свідчення. Всебічне відображення зовнішньої політики Доби Директорії, яка була безпосередньо під керівництвом Симона Петлюри можна зустріти у статтях та монографії В. Соловйової, зокрема вона досліджує розвиток міждержавних відносин поміж Директорією та країнами Антанти, окрему увагу приділяє саме розвитку відносин з Великою Британією, а також діяльності української дипломатії у Центрально – Східній Європі.

У працях І. Дацків, також всебічно розвинена тема зовнішньополітичної діяльності Директорії та безпосередньої участі в ній саме Головного Отамана, чого тільки вартує його комплексне дослідження «Дипломатія Українських національних урядів у захисті державності 1917 – 1923 р.» у якому дуже детально розглядаються всі аспекти дипломатичної діяльності всіх українських урядів періоду Української революції, а також зазначається і про роль Симона Петлюри у сфері цієї державної політики. Також цей автор окремо звертає свою

увагу в дослідженнях на питання українсько - французьких відносин періоду Директорії УНР а також розглядає проблему Варшавського договору 1920 року.

Окремі сторінки зовнішньо політичної діяльності С. Петлюри знайшли висвітлення у наукових статтях В. Трофимовича, Т. Зарецької, В. Косика, Е. Костишин, В. Горака, В. Солдатенка, О. Павлюка, В. Верстюка, М. Стопчака.

Щодо діаспорних дослідників не можна оминати увагою таку постать, як Матвій Стахів, який послідовно висвітлює етапи розбудови міждержавних відносин Директорії УНР, зауважував на негативному впливі на формування зовнішньополітичної орієнтації держави саме міжпартійних суперечок, праця називається „Україна в добі Директорії УНР”.

Діаспорні історики також досліджували біографії українських дипломатів та їх діяльності. Це, зокрема, монографія А.Господина „Три визначні дипломати: граф М. Тишкевич, князь І. Токаржевський-Карашевич, барон М. Василько”. М. Тишкевич, а також М.Василько мали близькі стосунки з Головним отаманом та вели з ним активне листування, зокрема в державних, дипломатичних справах, адже як граф Тишкевич працював у Ватикані на дипломатичній службі, а пізніше був головою Української делегації на Мирну конференцію в Парижі так і Василько був головою української дипломатичної установи у Швейцарії.

Таким чином, історіографічний огляд проблеми дає підстави зробити висновок, що постать С. Петлюри, з огляду на його активну участь у державотворчих процесах в Україні періоду визвольних змагань, постійно привертала увагу, як сучасних йому авторів, так і дослідників наступних десятиліть. Незважаючи на те, що в останні роки з'явилося чимало публікацій присвячених Петлюрі, здебільшого вони стосуються окремих сторін його діяльності: політичної, військової, літературної, проте розробка теми зовнішньої політики Симона Петлюри є слабо розвиненою, адже більшість істориків звертають увагу саме на загальний зовнішньополітичний процес, тому й така мала кількість праць, які висвітлюють персональну роль Головного отамана в цих процесах.

Об'єктом дослідження є політична діяльність С. Петлюри у період існування Другої УНР (1919–1920 рр.), а також напрямки та особливості зовнішньополітичної орієнтації України в заключний етап національно-визвольних змагань.

Предметом дослідження є зовнішньополітична складова діяльності С. Петлюри у процесах національно-визвольної боротьби українського народу за державну незалежність, її вплив на форми та методи реалізації цілей українського визвольного руху першої чверті ХХ ст.

Метою роботи є з'ясування суті зовнішньополітичної діяльності С.Петлюри. Виходячи з мети дослідження нами були поставлені такі **завдання**:

- проаналізувати особливості зовнішньополітичного курсу Директорії УНР (листопад 1918 – лютий 1919 рр.);
- дослідити зовнішню політику С. Петлюри (лютий-грудень 1919 р.);
- розглянути військово-політичний союз Петлюри - Пилсудського;
- висвітлити дипломатичну діяльність УНР в оцінках С. Петлюри.

Методологія роботи зумовлена такими принципами, як історизм, об'єктивність та системність. В роботі задіяні загальнонаукові та загальноісторичні методи дослідження, насамперед, аналіз та синтез джерельного матеріалу, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-порівняльний методи дослідження при опрацюванні.

Хронологічні рамки охоплюють 1919–1920 рр. Основним критерієм вибору стала зовнішньополітична діяльність С. Петлюри в період Другої УНР. В окремих випадках хронологія виходить за зазначені межі, оскільки стосується подій, що відбувалися у 1918 р. (прихід до влади Директорії) та після 1920 р. у часи еміграції С. Петлюри, де державний діяч висловив свої судження, щодо зовнішньополітичної діяльності УНР.

Територіальні межі дослідження визначені відповідно до розгляду проблеми нашого дослідження. Основну територію дослідження окреслено етнічними кордонами України, частково Польщі, Франції, Німеччини, Італії, Великої Британії, США.

Джерельною базою для написання нашого дослідження є документальні та нарративні джерела. Здебільшого це спогади колишніх чільних діячів та дипломатів УНР, зокрема мемуари І. Мазепи, С. Шелухіна, О. Шульгіна, О. Доценка, Є. Онацького, І. Огієнка, В. Винниченка, проте слід відзначити, що цим та іншим авторам, які писали про період національно-визвольної війни притаманно висвітлювати зовнішню політику проводу України через призму партійно-політичних поглядів, подекуди надмірне наголошення на недоліках політичних опонентів, це зустрічається неодноразово у роботах В. Винниченка, який гостро критикував національний провід на чолі з Петлюрою після відходу першого Голови Директорії УНР з провідної посади..

Варта уваги праця Ісаака Мазепи «Україна в огні й бурі революції», прем'єр міністра Української республіки, який звичайно брав пряму участь в керівництві зовнішньою політикою та у виробленні основних векторів цієї політики, в його праці досить детально висвітлюються перипетії, які передумали підписанню Варшавського договору 1920 р. Взагалі Варшавський договір слід відзначити був досить контраверсійним та поляризував думки тодішнього суспільства, зокрема правник С. Шелухін у своїй праці «Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою 21 квітня 1920 року» нещадно критикував цю зовнішньополітичну акцію.

Серед численних публікацій слід виділити праці самого С. Петлюри. Потрібно зважати на те, що з після відходу В. Винниченка від державних справ, зовнішню політику Директорії УНР почав визначати особисто Симон Петлюра, часто самостійно, відповідно важливим джерелом дослідження проблеми міжнародних відносин часів Директорії УНР є його праці, що увійшли до тритомного видання „Статті Листи. Документи”. На документальній базі вони висвітлюють процес формування і втілення зовнішньої політики України, розбудови за допомогою дипломатичних акцій, взаємин з іншими державами. У цих роботах, також можна прослідкувати еволюцію його політичних поглядів а також його думок, які розкривають світло на ті чи інші аспекти зовнішньої політики за його головування.

Численні статті і спогади, які стосуються його особистості, як і епохи, у котрій йому довелося діяти, розміщені у “Збірнику пам’яті Симона Петлюри (1879–1926)”. Вказана збірка містить статті авторів І. Мазепи, О. Шульгіна, М. Славінського, В. Прокоповича, які знали Петлюру особисто, особливо цікавою є стаття О. Шульгіна, яка стосується зовнішньої політики Головного Отамана. Їх цінність у тому, що авторам вдалося підкреслити риси політичного, військового діяча а також як керівника зовнішньої політики поруч із психологічними компонентами його особистості, що має не останнє значення для сучасного дослідника.

Структура й обсяг роботи. Кваліфікаційна робота побудована за тематично-хронологічним принципом і складається із вступу, чотирьох розділів основної частини, висновків, списку використаних джерел та літератури.

РОЗДІЛ 1

Особливості зовнішньополітичного курсу Директорії УНР (листопад 1918 – лютий 1919 рр.).

Коли лідери Директорії повалили уряд гетьмана і прийшли до влади, перед ними постала проблема пошуку союзників, які підтримали б їх на міжнародній арені та надали б допомогу у боротьбі проти більшовиків. Проте вже перші кроки нового уряду засвідчили відсутність єдиної зовнішньополітичної стратегії. Паралельно існували два протилежні політичні напрями, як зазначає Я. Попенко. Лідер першого - В.Винниченко, який обстоював соціалістичний шлях розвитку України. Лідер другого – С.Петлюра, який прагнув зближення з західними країнами і з їхньою допомогою створити для України надійну базу у світовій міжнародній арені. Але з самого свого початку 1919 р. показав, що Україна не мала шансу на реальні та ефективні політичні та економічні відносини з цими державами¹.

О. Павлюк зазначає також про два табори в складі Директорії та серед політичних партій. «Якщо праві сили, чиї інтереси й погляди представляв С. Петлюра, воліли спертися на Антанту то ліві течії та фракції, символізовані В. Винниченком, виступали за союз із Радянською Росією й дивилися на Антанту як на силу реакційну»².

Політичним силам, які приходять до влади, не маючи власної програми, важко здобути успіх. Директорії вдалось згуртувати навколо себе національні сили завдяки заклику до боротьби з гетьманським режимом, але короткий період їх об'єднання закінчився з перемогою повстання. Національна демократія не мала чіткого бачення майбутнього державного будівництва. Вона заздалегідь не визначилася у питаннях про політичну владу та організацію внутрішнього устрою в Україні, не визначилась із зовнішньополітичною

¹ Попенко Я. Українсько-французькі політичні відносини (1917–1921 рр.) *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : Історія, економіка, філософія* 2014. Вип. 19. С. 53.

² Цит. за: Нариси з історії дипломатії України./ упоряд. О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін; відп. Ред. В. А. Смолій. Київ, 2001. С. 341-342.

орієнтацією: на більшовицьку Росію чи буржуазну демократію Європи. Не було одностайності та порозуміння ані між політичними партіями та всередині них, ані серед членів Директорії й у державному проводі УНР³.

На думку дослідника О. Бойко, Директорія була у неоднозначному становищі. Формально вона вийшла з поміркованого Українського національного союзу (УНС) – ліберально-демократичного об'єднання партій та громадських організацій, який мав на меті побудову в незалежній українській державі демократичних інститутів влади та захист національних прав українців⁴.

26 грудня 1918 р. Директорія призначила уряд УНР і видала Декларацію – у п.3. зазначалося, що в сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті абсолютного нейтралітету й бажає мирного співіснування з усіма державами. Ставлячи перед собою надзвичайно складні завдання, Директорія хотіла би всі наявні сили свого народу спрямувати не на боротьбу з сусідніми народами, а на будівництво миру в краю та на заведення порядку і спокою⁵. Слід зазначити, що був підписаний цей документ В. Винниченком, С. Петлюрою та А.Макаренком. Того ж дня був оголошений склад уряду. До Ради народних міністрів, яку очолив соціал-демократ В. Чехівський, увійшли представники від усіх партій, що входили до УНС, на складі не варто детально зупинятися, можна тільки відзначити, що більшість міністерств посіли представники лівого толку. Декларацію можна трактувати скоріше як нерішучість політиків в питанні зовнішньої політики, адже вони відчували себе між молотом та наковальнею. В. Винниченко писав: «... підемо з Антантою – загинемо через реакцію, що прийде з Антантою, через недовір'я з народу, і попадемо в обійми єдиної - неділимої, яка вже соромливо стоїть за спиною милих союзників і жде слухного часу. Підемо з більшовиками - загинемо через анархію, а потім через ту саму реакцію, за спиною якої стоїть та сама єдина-

³ Бойко О. Зміна урядів та урядової політики Директорії УНР у 1919 р. *Український історичний журнал*. 2009. № 6. С. 35.

⁴ Там само. С. 35-36

⁵ Варгатюк С. В. Концептуальні засади зовнішньої політики Директорії УНР. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 115. С. 53

неділима. Підемо самі, ні з більшовиками, ні з Антантою – загинемо через своє безсилля, втому, брак засобів, зброї, одежі⁶».

26 січня 1919 р. українськими незалежними соціал-демократами було оголошено декларацію, яка вимагала, щоб Трудовий конгрес, перебравши владу від Директорії, одразу передав її радам робітничих і селянських депутатів та проголосив Україну незалежною соціалістичною республікою. У зовнішньополітичній сфері пропонувався початок мирних переговорів з Радянською Росією та вимагання виведення з України іноземних військ (ішлося про війська Антанти). Конгрес повинен був скласти Тимчасовий робітничо-селянський уряд із представників партій, які стоять на радянській платформі, а після цього оголосити саморозпуск⁷.

Неможливість втілення мирного курсу виявилась доволі швидко. Нейтралітет був наслідком нерішучості, непорозуміння і двобічності політики Директорії і не відповідала інтересам України. Для реалізації її не було сприятливих ані внутрішніх, ані міжнародних умов. На тлі геополітичних реалій, які визначила світова війна, Україна не мала можливості відстояти свій нейтралітет. Єдиний її шлях - орієнтація або на Антанту, або на радянську Росію. Зовнішня та внутрішня політика були нерозривна пов'язані. Якщо обирати соціалізм – слід обирати союзника в обличчі радянської Росії, якщо “буржуазну демократію” – то Антанту та Європу⁸. На шляху до міжнародної арени Директорія УНР одразу ж зіткнулася з абсолютним нерозумінням світової дипломатії особливостей українських справ⁹. Це досить схоже на початковий етап правління Центральної Ради, яка також щиро вірила в демілітаристську політику в тогочасних післявоєнних умовах і плекали надії на уявну автономію. Гадаю, що ще з того часу В. Винниченко не зробив потрібних

⁶ Цит. за: Винниченко В. Щоденник Т. 1 (1911-1920). Едмонтон, 1980. С. 321-322.

⁷ Бойко О. Зміна урядів та урядової... С. 37.

⁸ Там само. С. 38.

⁹ Варгатюк С. В. Протириччя представників державного проводу Директорії УНР у виборі стратегічного зовнішньополітичного курсу України *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 116. С. 24.

висновків і далі підтримував Московську орієнтацію на зближення та добросусідські відносини.

Антантівські кола бачили у режимі Директорії, встановленому в Україні, різновид більшовизму. Інструмент відбудови єдиної не більшовицької Росії вони бачили у Білому русі. Але ставлення Антанти до УНР змінилося після того, як в Одесі висадився французький експедиційний корпус. Його командування бажало об'єднати всі антибільшовицькі сили на півдні колишньої імперії, воно було готове до переговорного процесу з українцями й мало на меті створення військового союзу з Директорією та білими для боротьби з більшовизмом. З огляду на те, що Директорія потребувала військової та фінансової підтримки Заходу у війні з радянською Росією, ця мета дещо відповідала її планам¹⁰. Проте їм було важко сприйняти союз Денікіним, як і провіднику Білого руху сприйняти союз з “українськими сепаратистами”.

Перемови в Одесі з французьким командуванням на чолі з генералом Філіппом Генрі д'Анссельмом та начальником штабу полковником Генрі Фрайденбергом були першим дипломатичним контактом з Антантою. Французи одразу заявили, що вони тут, щоб дати змогу “всім чинникам доброї волі” відновити порядок у краї; всі інші сили мають бути спрямовані на боротьбу з більшовиками. Крім того французьке командування виступало проти зміцнення будь-якої єдиної місцевої політичної сили - особливо це стосувалось представників Добровольчої армії, - й намагалось спершу розібратись в заплутаному конгломераті місцевих політичних угруповань, а потім використати їх з якомога більшою користю. Про це з долею сарказму писав у «Очерках русской смуты» генерал Денікін. Він також зазначав, що боротьба з більшовиками, яка потребувала залучення сил зі сторони, «змушувала французів звертати свої погляди на Україну» і планувати похід союзу російських та українських армій на більшовицьку Москву. Однак навіть Денікін не міг заперечити той факт, що Франція більше підтримувала ідею

¹⁰ Бойко О. Зміна урядів та урядової ... С. 38.

збереження єдності російської держави¹¹. На мою думку, така потужна підтримка Білого руху була викликана не бажанням взяти на себе боргові зобов'язання Російської імперії з боку більшовиків та підписання сепаратного миру з німцями, в українцях вони також не могли і не хотіли вбачати доброго союзника, адже зауважили для себе лівий нахил провідників та уряду Директорії УНР.

Ранком 18 грудня 1918 року до Одеського порту прибула військова флотилія під британськими та французькими прапорами. Десантом був заскочений як командир військ УНР в Одесі, так і Штаб Головного Отамана й Директорія УНР, проте було прийнято рішення не розпочинати збройний конфлікт з Антантівським десантом. До початку інтервенції Володимир Винниченко повідомив генералу Грекову, що він скоро обійме посаду командира усіх військ на Катеринославщині, Херсонщині і Таврії з центром в Одесі.¹²

Наприкінці грудня склалась ситуація, що позитивно вплинула на українсько-французькі відносини. Після прибуття в Одесу командувача союзних військ на півдні Росії генерала Філіппа Генрі д'Ансельма та начальника штабу французького експедиційного корпусу полковника Генрі Фрайденбером, ними було потіснено віце-консула Еміліо Енно і зайнята провідна роль у впливі на перспективних союзників у боротьбі з більшовиками. Це сприяло покращенню ставлення Антанти до Директорії. Їхній переговорний процес з українцями було спрямовано на утворення єдиного протибільшовицького фронту в обличчі союзу Добровольчої армії Денікіна, Антанти та України. У цей самий час в Одесі перебували українська дипломатична делегація А. Марголіна та представники з Білорусії (О. Баханович), Дону (І. Черячукін) та Кубані (Л. Бич), ціллю прибуття яких було знайдення порозуміння з Антантою. Пізніше А. Марголін писав, що у перший

¹¹ Політична історія України. XX століття . Т.2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії(1917-1920) / В.Ф.Солдатенко , В.Ф.Верстюк. Київ, 2003. С. 310.

¹² Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 5: Директорія і Антанта. Пенсільванія, 1963. С. 47-49.

день приїзду він зустрівся з ними на переговорах, в яких також брали участь дипломати Галіп, Мацієвич і Шемет. Оскільки усі цілі переговорів у всіх співпадали, було вирішено укласти спільну декларацію, яка б враховувала головні прагнення своїх урядів: тісну співпрацю з Антантою у боротьбі з більшовиками, визнання незалежності їхніх держав та їх внутрішніх справ від втручання Антанти¹³. Це була одна з перших спільних акцій сусідніх держав у сфері міжнародних відносин, в майбутньому ми побачимо, режим Директорії УНР мав теплі та близькі стосунки з Кубанню.

21 січня до Одеси було направлено О.Назарука та С.Остапенка. Їхнім завданням було погоджуватися зі всіма вимогами французів, окрім питання аграрної реформи та суверенності. Під час зустрічі французи висунули такі умови:

1) реформування Директорії та уряду, виведення з їхнього складу В. Винниченка, В.Чехівського та С. Петлюри;

2) дозвіл Антанти на проведення аграрної реформи за умови забезпечення українською владою грошового відшкодування власникам великих земельних ділянок;

3) формування 300-тисячної армії, верховне командування якої мало бути підпорядковане Антанті;

4) залучення денікінських офіцерів до армії УНР;

5) організація війська мала відбутися впродовж трьох місяців;

6) перехід під контроль Франції залізниць та фінансів УНР під час військових дій проти більшовиків;

7) звернення Директорії до уряду Франції з проханням прийняти УНР під свій протекторат¹⁴.

На питання стосовно можливості визнання УНР як незалежної держави А.Фрайденберг відповів: «Справа самостійності України вирішується в

¹³ Дацків І. Еволюція українсько-французьких відносин в умовах Української революції (1917–1921 рр.) *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини.* 2014. Вип. 13. 156.

¹⁴ Попенко Я. Українсько – французькі... С. 55.

Парижі». 26 січня ці вимоги були озвучені в Києві і викликали обурення в ході УНР. Уряд скликав державну нараду, на якій було вирішено їх не приймати, оскільки, на думку учасників, вони означали «грубе втручання в наші внутрішні справи»¹⁵.

Одночасно з появою антантівських десантів на півдні, у північно-східних повітах України з'явилися війська радянської Росії. Під приводом допомоги робітникам і селянам України, що підняли повстання проти Гетьманщини, вони розпочали наступ на Харків та Київ, і повалення влади гетьмана цього не зупинило. 24 грудня 1918 р. наркоматом закордонних справ було повідомлено, що через анулювання Брестського мирного договору радянська Росія не визнає УНР як суверенну державу. Розпочати відкриту агресію в бік України РСФРР не наважилася, тому розпочала діяльність під прикриттям маріонеткового Тимчасового робітничо-селянського уряду України, що було утворено в Курську 28 листопада 1918 р.¹⁶ Війна видавалася за внутрішню, громадянську війну, що прикривало зовнішню агресію більшовицьких військ на чолі з Володимиром Антоновим-Овсієнком.

Більшовицьке військо залишалось непоміченим владою України аж до взяття ними Харкова 3 січня 1919 р. Для Директорії таке положення справ та перспектива війни з більшовиками була цілковито несподіваною. В. Винниченко сподівався на досягнення порозуміння з Москвою мирним шляхом, у той час як його антипод, Головний отаман С. Петлюра, схилився до збройного опору у відповідь на агресію більшовиків. Дипломатичний шлях вирішення конфлікту та обмін документами між УНР та РСФРР не покращив становище. У відповідь на твердження про інтервенцію Червоної армії, нарком закордонних справ РСФРР Г. Чичерін оголосив, що з УНР веде війну радянська Україна, та запропонував Директорії відправити делегацію для переговорів у Москву¹⁷.

¹⁵ Там само. С. 55.

¹⁶ Бойко О. Зміна урядів та урядової... С. 38

¹⁷ Там само. С. 38-39.

11 січня 1919 р. група дипломатів на чолі з С. Мазуренком відбула до Москви, проте російська сторона затримувала початок переговорів, у той час, як червоні війська продовжували наступ й навіть не збиралися відступати. Через це Директорія була вимушена оголосити 16 січня 1919 р. війну РСФРР, і наступного дня переговори було розпочато вже на наступний день. Російською стороною було відкинуто питання про припинення наступу на Україну та замість цього запропоновано укладання пакту про союз для боротьби проти військ Антанти, Денікіна та Всевеликого Війська Донського. Переговори тривали до 10 лютого 1919 р., після чого українська сторона припинила їх через повну безперспективність¹⁸.

Спроби мирного врегулювання конфлікту не припинялись навіть незважаючи на оголошення війни. Основними вимогами уряду Директорії було визнання більшовицькою Росією незалежності УНР і невтручання у її внутрішні справи. Український уряд же обіцяв зовнішньополітичні поступки, а саме укладення військового оборонного союзу проти агресорів Росії, тобто нейтралітет, який не допускав би перетворення її території на арену озброєних операцій проти Росії. Однак московським урядом не було прийнято пропозиції української делегації, він звів боротьбу Директорії з більшовиками до внутрішньої громадянської війни в Україні¹⁹. Ініціатором цієї політики був В. Винниченко, який до кінця вірив у можливість порозуміння з Московським режимом.

Зауважимо, що основною метою наступу радянських військ було усунення ще до кінця незорганізованої Директорії УНР та насадження свого українського радянського уряду для прикриття більшовицької агресії. Політичні ж прорахунки та невдачі лідерів УНР спричинили невдоволення більшої частини українського суспільства і призвели до розгортання повстанського руху. Країну охопила анархія, з'явилися бандитські

¹⁸ Там само. С. 39.

¹⁹ Мина Ж. В. Військова та зовнішньополітична ситуація УНР (листопад 1918 – січень 1919 р.). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Держава та армія. 2009. № 652. С. 86.

угруповання, загони отаманів, які принесли чималу шкоду українській справі. Цікаво що саме в цей етап боротьби Симон Петлюра постав не у надто хорошему світлі в очах Антанти, адже, кожен бандит називав себе петлюрівцем, про петлюрівщину та це явище писав і В. Винниченко, який дуже негативно ставився до цього, і зазначав що це шкодило загальній справі, проте я гадаю, що це вина не самого Петлюри, який все більше ставав першим серед провідних діячів в очах суспільства якщо порівнювати з Винниченком, який можливо цьому заздрив.

На кінець січня 1919 р. більшовицькими військами було захоплено майже все Лівобережжя, вони наблизились до Києва. Через військові поразки посилились позиції правих сил. Вибір подальшого державного курсу УНР відбувався під впливом багатьох факторів:

- 1) відмови радянської Росії визнати Директорію УНР як закону владу в Україні;
- 2) катастрофічних воєнних поразок;
- 3) рішень Трудового конгресу;
- 4) розколу в українських партіях.

Великий вплив справили вимоги французького командування, озвучені в Одесі. Зміна політичної орієнтації УНР давала надію на побудову мирних стосунків з Антантою, тому Директорія 31 січня 1919 р. видала наказ №115 й ним відправила уряд В. Чехівського у відставку²⁰.

2 лютого 1919 р. стався переїзд Директорії і уряду до Вінниці, що став кінцем першого “київського” періоду існування другої УНР. Намагання створити мирне співіснування й знайти компроміс між лівими і правими силами у внутрішній політиці та зберегти нейтралітет у міжнародній політиці зазнали краху²¹.

4 лютого 1919 р. у Вінниці Директорією було скликано широку нараду щодо українсько-французьких переговорів. За спогадами учасника наради І.

²⁰ Бойко О. Зміна урядів та урядової... С. 39.

²¹ Там само.

Мазепи, спочатку був заслуханий звіт голови української делегації С. Остапенка, що тільки-но прибув з Одеси. Ним було викладено умови французького командування, які були дуже схожими на попередні. Серед них були вимоги:

- 1) реорганізація Директорії та уряду УНР;
- 2) впродовж трьох місяців створення української армії з запрошенням на службу російських офіцерів;
- 3) передання під контроль французів залізниця;
- 4) звернення до Парижу з проханням про протекторат над Україною.

Звіт став причиною гострих дискусій. Була визнана необхідність терміново йти на компроміс, адже становище Директорії було дуже складним та не передбачало нічого доброго²².

Нова дипломатична місія була визначена у складі С. Остапенка (голова), І. Мазепи, Ю. Бачинського та генерала О. Грекова й отримала право на підписання договору. Головними умовами УНР були:

- 1) повний суверенітет Директорії УНР;
- 2) визнання Антантою України та допуск її делегації на Паризьку мирну конференцію;
- 3) повернення Україні Чорноморського флоту;
- 4) визнання автономності Армії УНР та її представництво при союзному командуванні;
- 5) бойові дії української армії лише до етнографічних кордонів²³.

Ці пропозиції були викладено на переговорах з полковником Фрейденбергом 6 лютого 1919 р. в Бірзулі у штабному вагоні. Полковник відкинув усі українські умови й твердо наполягав на своїх²⁴.

Щодо визнання України суверенною державою, - заявив він, – це справа Паризької конференції. Французька сторона погодилася на автономний статус Армії УНР з підпорядкуванням загальному союзному командуванню,

²² Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921 (Спогади). Т. 1. Прага, 1942. С. 98.

²³ Дацків І. Еволюція українсько-французьких відносин... С. 158.

²⁴ Там само. С. 158.

визначила для неї сектор між Добровольчою і польською арміями на антибільшовицькому фронті, обіцяла забезпечити її необхідним озброєнням та припинити українсько-польську війну й вирішити долю Львова, допоможе знайти порозуміння з Румунією. Також полковник Фрейденберг запевнив українців, що союзне командування військами Антанти на Півдні Росії обов'язково допоможе Україні з питанням присутності її місії на Паризькій мирній конференції. Водночас було запропоновано передати контроль над залізницями, дати допуск у війська французьких офіцерів-інструкторів, реформувати управління державою. С. Остапенком було винесено на розгляд ці вимоги Директорії, але доповідь 11 лютого 1919 р. у Вінниці викликала лише глибоке розчарування керівництва уряду України²⁵.

За час переговорів з французами на півдні України вирізнилося питання про видалення зі складу Директорії та уряду в цілому В. Винниченка, В. Чехівського та С. Петлюри, що вважалися більшовиками. Винниченко змотивував так рішення покинути свій пост Голови Директорії вказуючи, що робить це на благо держави. В. Чехівський також отримав демісію, Петлюра обрав інший шлях. Він оголосив про свій вихід із лав УСДРП і завдяки цьому залишився членом Директорії та Головним Отаманом²⁶. Ці радикальні зміни першої половини лютого 1919 р. суттєво вплинули на зовнішньополітичну орієнтацію УНР. 10 лютого очільником Директорії став С. Петлюра, до поміркованого уряду С. Остапенка увійшли прибічники антантівського курсу, міністром закордонних справ було призначено К. Мацієвича, а також А. Марголіна, Т. Галіпа, що продовжували вести переговори з представниками Антанти²⁷.

О. Бойко вказує, що, зробивши зовнішньополітичний напрям своїм пріоритетом, Директорія 11 лютого обговорила подальші стосунки з Антантою на спеціальному засіданні, головою якого був С.Петлюра. Було ухвалено наказ

²⁵ Там само. С. 158

²⁶ Нариси історії Української революції 1917–1921 років/ Ред. кол: В. А. Смолій, Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. Кн.2. Київ, 2012. С. 25.

²⁷ Дацків І. Еволюція українсько-французьких відносин... С. 159.

№28, який констатував прихід військ Антанти в Україну для надання можливості усім патріотичним елементам відновлення зруйнованого громадянською війною порядку у країні. Почувши думку учасників нарад із французьким командуванням, Директорія погодилась з умовами, що висувалися Україні. Було ухвалено поновлення перемовини²⁸. З цього моменту можна впевнено говорити про перемогу проантантівського табору, адже більше в управлінні державою не будуть брати участь люди з проросійськими поглядами.

Уряд С. Остапенка не мав власної чіткої політичної програми, що обумовило відсутність програмної декларації. У його діяльності домінувала зовнішньополітична складова, яка також була й визначальним фактором у його формуванні. Головною метою уряду була побудова мирних союзницьких стосунків з Антантою й отримання від неї підтримки у боротьбі з більшовиками. Як зазначає дослідник О. Бойко, прем'єр С. Остапенко майже постійно був у поїздках між Вінницею та Одесою²⁹. Намагаючись як-небудь домовитися з Антантою задля військової допомоги, 17 лютого Директорія і уряд засвідчили свою щирю вдячність за підтримку України і готовність боротися з більшовизмом декларацією до держав Антанти і США. Також ця декларація мала у собі заклик допомогти українському народу відбудувати власну державність³⁰.

Важливо, що С. Петлюра - прихильник термінової побудови стосунків з Антантою, ціллю якої був порятунок незалежної України від російської більшовицької агресії, яка досягала все більших і більших масштабів. Скориставшись прибуттям в Східну Галичину військово-дипломатичної місії у складі представників таких держав, як Франція, Англія, Італія та США від Паризької мирної конференції, він виїхав до Ходорова на переговори з урядом ЗУНР, що розпочалися 22 лютого, про припинення українсько-польської війни.

²⁸ Бойко О. Зміна урядів та урядової ... С. 40.

²⁹ Нариси історії Української революції 1917–1921 років...С. 26.

³⁰ Там само. С. 40.

27 лютого відбулася зустріч С. Петлюри з членами місії, очільником якої був французький генерал Ж. Бартелемі³¹.

Дослідник І. Дацків приходять до висновку, що головною метою загальноєвропейської політики Франції у той час було сприяння відродженню в обличчі Росії головного союзника та створення сильної Польщі на противагу Німеччині. Однак Директорія - противник обох держав, - не вписувалася у зовнішньополітичну стратегію Парижу, усі українсько-французькі стосунки і переговори на початку 1919 р. були зумовлені лише військовою ситуацією. Заходи військового командування не знайшли підтримки ані від уряді Франції, ані від Добровольчої армії Денікіна³².

Варто відзначити, що президент Української Національної ради ЗУНР Є. Петрушевич вважав ведення переговорів з більшовиками можливим лише у тому випадку, якщо домовитися з Антантою не вдасться. Вхід до складу Директорії Є. Петрушевича, як представника від ЗО УНР, після Акту Злуки став причиною підсилення у політичних колах проантантівських настроїв³³.

Значні зміни відбулись у переговорному процесі між французькими представниками в Одесі й дипломатами Директорії УНР. Через невдачі у Херсоні й Миколаєві А. Фрайденберг поступився перед місією К. Мацієвича – А. Марголіна: він не вимагав виключення С. Петлюри зі складу Директорії, а був готовий піти на співпрацю з ним³⁴. Антантівський десант був не здатен протистояти повстанським загонами Отамана Григорьєва, який на певний час перейшов на бік більшовиків та мав досить значні військові сили у південному регіоні та оточував зі всіх боків Одесу.

Нарешті був підписаний договір про спільні воєнні дії проти наступу Червоної армії на південні берега України. Текст угоди вже не містив тих пунктів, які повністю відмовлялась приймати Директорія. Але 6 квітня 1919 року франко-грецький десант покинув південне узбережжя України, не

³¹ Дацків І. Еволюція українсько-французьких відносин... С. 159.

³² Там само. С. 161.

³³ Нариси історії Української революції 1917–1921 років... С. 31.

³⁴ Варгатюк С. Переговори дипломатичних представників Директорії УНР з командуванням франко-грецького десанту на півдні України. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 116. С. 38.

витримавши ударів загонів отамана М. Григор'єва³⁵. 27 березня Рада чотирьох Паризької мирної конференції ухвалила рішення про евакуацію військового десанту Антанти з Півдня України.

Висновки до розділу 1

Таким чином, розглядаючи зовнішньополітичну діяльність Директорії УНР, яка в грудні 1918 р. прийшла до влади, слід зробити перший важливий висновок: їй від самого початку дісталася важка спадщина зовнішньополітичній сфері – давались взнаки відсутність контактів з Антантою та упереджене ставлення Союзників до провідників Директорії через їхню ліву орієнтацію, та й взагалі було негативне ставлення через підписання у свій час сепаратного договору з Німеччиною під час Першої світової війни, вороже оточення. Через партійні міжусобиці не було єдності щодо напрямку зовнішньополітичної орієнтації УНР.

Прибічникам Антанти, яких презентував С. Петлюра протистояла досить сильна опозиція в особі групи В. Винниченка та лівих партій, яка намагалася досягти порозуміння з більшовицькою Москвою, відправляючи туди дипломатичні місії. Саме міжпартійна боротьба стала однією з причин невдачі переговорів в Одесі, перешкодила встановленню контактів з країнами Антанти, що виявилось фатальним для долі України в часи нової агресії з боку Москви.

Проте слід визнати, що вина за невдачу налагодження спільних дій у боротьбі з більшовиками падає і на антантівське командування, яке прийшло на південь України з програмою відновлення «єдиної і неподільної Росії» та з упередженим ставленням до сил, які прагнули самостійності на уламках колишньої імперії, також, цілком зрозуміло, що французи прийшли з необізнаністю справ (політичних, військових і т.д.) у Східній Європі. Головною метою, як вони зазначали, була боротьба проти більшовицької загрози, хоча чіткої програми, як побороти цю загрозу вони не проголосили, а почали розмірковувати тільки при прибутті. Велику роль зіграло те, що представники Антанти в Одесі спирались на Денікіна і зрозуміло чому це використали

³⁵ Там само. С. 38.

більшовики, адже народ ставився неприхильно до білого офіцерства. У результаті збільшовичені загони отамана Григорьєва витіснили Союзників з Української землі.

РОЗДІЛ 2

Зовнішня політика С. Петлюри (лютий-грудень 1919 р.)

Діяльність у військовій та дипломатичній сфері С. Петлюри наприкінці національно-визвольної боротьби української нації стала визначальним напрямом діяльності Головного Отамана Директорії УНР. Під час більшовицької та білогвардійської військової агресій, на думку Е. Костишина, міжнародну ізоляцію країни Антантою, віроломства однопартійців та військових отаманів (отамана Волоха, отамана Зеленого, Григор'єва), які зрадили українську сторону, плавного руйнування Директорії та нескінченних метаморфоз в урядових складах³⁶. Як писав О. Шульгін, «особливо з часу, коли Симона Петлюру було обрано головою Директорії УНР, значення його в нашій міжнародній політиці стає величезним, майже вирішальним»³⁷. В. Косик також констатує факт, що з приходом на посаду голови Директорії УНР Симон Петлюра найбільше впливав на зовнішню політику держави з початку 1919 року³⁸.

Дослідники зовнішньої політики Директорії УНР за керівництва С. Петлюри, відзначали, «що її основним принципом був політичний реалізм та прагнення підпорядкувати міжнародні стосунки головному завданню – забезпечити незалежність української держави»³⁹.

Сутність зовнішньої політики Директорії УНР за головування Петлюри В. Косик висвітлює у праці “Зовнішня політика Симона Петлюри”. Він пише: а) безкомпромісна збройна боротьба за самостійність України проти всіх, хто налаштований проти цієї самостійності;

б) відсутність нахилів до федералізму;

³⁶ Костишин Е. Військово-політична діяльність Симона Петлюри: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Львів, 2011. С. 19.

³⁷ Цит. за: Шульгін О. Симон Петлюра та українська закордонна політика: зб. пом'яти Симона Петлюри (1879–1926). Прага, 1930. С. 173.

³⁸ Косик В. Зовнішня політика Симона Петлюри. *Симон Петлюра: зб. студійно-наук. конф. в Парижі (травень 1976): статті, замітки, матеріали*. Мюнхен; Париж, 1980. С. 27.

³⁹ Цит. за: Дацків І. Еволюція українсько-французьких відносин... С. 159.

в) незгода на домовленості з як білою, так и червоною Росією, якщо вона не визнає самостійну Україну;

г) устремління до об'єднання з сусідніми країнами зокрема для перемоги у вищезгаданій боротьбі. Це устремління стало наслідком розуміння того, що в тогочасній ситуації боротьба на кількох фронтах була б надто тяжкою і тому з'являлась необхідність зменшення кількості фронтів, але без уступів щодо принципу незалежності України;

г) намагання добитися дипломатичної, політичної, господарської, санітарної і військової допомоги від держав Антанти. Конкретно від Франції - досягти визнання уряду та участі у мирових переговорах, зруйнування блокади, допомоги Червоного Хреста для населення, формування армії з полонених, постачання озброєння тощо⁴⁰.

Чіхрадзе в свою чергу виділяє 3 концепції зовнішньої політики за часів Української революції 1917-1921 рр.:

- 1) Концепцію Михайла Грушевського;
- 2) Концепцію Гетьмана Павла Скоропадського;
- 3) Концепцію Симона Петлюри⁴¹.

Він зазначає, що «найбільшою практичністю, але, разом із тим, й неоднозначними наслідками відзначається зовнішньополітична діяльність УНР часів Директорії. 1919 рік розпочинається тріумфом: 22 січня проголошено самостійну соборну УНР. Але водночас країна опинилася в суцільній військовій блокаді вороже настроєних сусідів – Росії, Польщі, Румунії та й всієї Антанти»⁴².

З середини лютого 1919 р. східну орієнтацію перемагає західна орієнтована на Антанту, її виразником стає С.Петлюра. З того часу він фактично визначав зовнішню політику УНР та її державне будівництво. В її основі було закладено головне положення: «Ідеал державності української не

⁴⁰ Косик В. Зовнішня політика Симона Петлюри... С. 44.

⁴¹ Чіхрадзе О. Проблема зовнішньополітичної концепції в українському державному будівництві 1917–19120 рр. *Вісник національного ун-ту “Львівська політехніка”*. Держава та армія. 2000. №408. С. 41.

⁴² Цит. за: Там само. С. 46.

може бути втиснутий у вузькі межі федерації, конфедерації, тим більше ні з Росією, ні з ким би то не було. Всі ці форми “братнього” співжиття ми на протязі нашої історії добре на собі зазнали і відчули, переконавшись в деструктивно-деморалізуючому впливові їх на наш народ»⁴³.

С. Петлюра формулював стратегію для уряду вказуючи, що головним є не втручатися у всякого роду міждержавні комбінації⁴⁴. Проте варто зауважити, що він до кінця не дотримався цього завдання сам, це покаже в подальшому висвітлення в дослідженні українсько-польських відносин.

Одне з найбільших сподівань Симон Петлюра покладав саме на Паризьку мирну конференцію, адже там вирішувалася доля всієї післявоєнної Європи. Українська делегація проводила свою діяльність у скрутних умовах ворожості з боку країн Антанти, делегати УНР мали суперечливі точки зору на питання роботи делегації⁴⁵.

В. Соловйова підкреслює критику окремих членів української делегації С. Шелухіним, які докладали зусиль для розгляду інших варіантів розвитку подій, за винятком незалежності. В. Панейко, О. Марголін, О. Шульгин зауважували голові делегації Сидоренку, що Антанта не сприймає ідею незалежності та сприйме українців лише за умови погодження на федерацію з Росією⁴⁶.

Разом із тим В. Соловйова приділяє увагу спогадам безпосереднього учасника української делегації на Паризьку мирну конференцію, зокрема Михайла Рудницького. Узагальнюючи спогади вона пише, що: «Більшість учасників місії не мали дипломатичного досвіду. Вони приїхали у Париж, як новачки, не знаючи терену праці, позбавлені всяких зв'язків, віруючи, що самої «чистоти» справедливої справи вистачає. А також дуже мало європейських політиків знало про українську справу і ставились до неї прихильно, інші ж дивились на це питання через окуляри наших ворогів.»⁴⁷ Мається на увазі, що

⁴³ Цит. за: там само. С. 46.

⁴⁴ Там само. С. 46.

⁴⁵ Соловйова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. Київ, 2006. С. 244.

⁴⁶ Там само. С. 244-245.

⁴⁷ Цит. за: там само. С. 236.

як у Англії так і у Франції набагато впевненіше відчували себе представники Білого руху а також польська сторона, яка постійно здійснювали нападки у пресі в бік української делегації та української справи.

О. Шульгін також зі свого боку описував ситуацію української делегації на Паризькій Мирній конференції «Важко було, не маючи досвіду , підбирати відповідних людей, важко було тим, що опинилися в зовсім нових та незвичних обставинах, розбиратися серед політичних відносин тодішнього Парижу. Але саме головне , що стало на перешкоді делегації, це повне незнання вирішальних чинників, що таке Україна, недовір'я до неї, а часом і справжня до неї ворожість»⁴⁸.

12 квітня 1919 р. маршал Фош отримав ноту про військову ситуацію України з такими підсумками: «Для того, щоб УНР могла звільнити свою територію і таким робом стати заборолом проти наступу російських більшовиків на Європу, необхідно таким чином зупини більшовиків на підступах до Європи, потрібно: 1) Щоб союзні держави (Антанта) постачали необхідну амуніцію єдиним можливим шляхом Констанца - Чернівці-Станіслав; 2) щоб союзні держави визнали незалежність України й через те додали великої моральної сили урядові УНР та її армії»⁴⁹.

Необхідно зауважити, що саме на Паризькій мирній Конференції Антанта підтвердила, що всі державні одиниці розташовані на території колишньої Російської імперії мали здійснювати свою діяльність під орудою Колчака, якого було визнано верховним правителем Росії, Україні також була обіцяна підтримка у ситуації утвердження зверхності Колчака⁵⁰, що було очікуваним результатом виходячи з тої політики, яку проводила Антанта.

Польська пропаганда звинувачувала українців у більшовизмі, бандитизмі та називали посібниками німців у Першій світовій війні, що зробило свою справу, питання Східної Галичини вирішили на користь Польської Республіки

⁴⁸ Цит. за: Шульгін О. Симон Петлюра та українська... С. 174.

⁴⁹ Цит. за: Соловйова В. Дипломатична діяльність українських... С. 245.

⁵⁰ Там само. С. 245-246.

щоправда, як автономію⁵¹. Росіяни завдяки пропаганді хотіли вбити українську справу в очах світу. Серед всіх тих акцій особливо зачіпали постать Симона Петлюри, якого в першу чергу зараховували до ворогів Антанти та германофілів⁵².

23 липня 1919 р. головою делегації на Паризькій конференції було призначено М. Тишкевича. Граф виїхав із Ватикану, де розпочалася його дипломатична служба, до Парижа. Відтак, Тишкевич бачився з маршалом Фошем та президентом Франції Р. Пуанкаре і П. Дешанелем, головами комітету із закордонних справ французького парламенту – Барту і сенату – де Сальва⁵³.

У той же час у столиці Франції працювала делегація ЗО УНР, що дуже заважало працювати делегації УНР. Питання Східної Галичини розглядалося в контексті самовизначення народів, які населяли Австро-Угорщину тому галичани чекали неприхильного ставлення великих міжнародних гравців до УНР та сподівалися, що їм пощастить отримати право бути незалежними, відповідно проводили сепаратну політику, домагаючись самостійності для Галичини. Це призвело до розколу делегації та вчинило велику шкоду для української дипломатичної місії в Парижі.⁵⁴ Плідній праці заважали польські та російські ворожі акції в пресі, пропаганда, якою вставляли палки в колеса українським дипломатам. Необхідно зауважити, що граф Тишкевич був знавцем іноземних мов та мав чималі зв'язки у політичних колах Європи, внаслідок чого були досягнуті значні результати. У спогадах Є. Онацький писав, що М. Тишкевич «зі своїм знанням європейського політичного життя і європейських мов надто відрізнявся в складі нашої дипломатії, що набиралася майже виключно з незаможної інтелігенції чи дрібної буржуазії, яка за кордоном Росії ніколи не була і чужинецьких відносин, ані чужих мов, за винятком російської або польської, не знала»⁵⁵.

⁵¹ Там само. С. 246-247.

⁵² Шульгін О. Симон Петлюра та українська... С. 174.

⁵³ Соловійова В. Дипломатична діяльність українських... С. 248.

⁵⁴ Нариси історії Української революції 1917–1921 років... С. 38.

⁵⁵ Цит. за: Господин А. Три визначні дипломати: Граф М. Тишкевич, князь І. Токаржевський – Карашевич і барон М. Василько. Вінніпег, 1989. С. 20.

М. Тишкевич за недовгий період знаходження у делегації мав безліч корисних ділових контактів із знаменитими дипломатами, які представляли переважно країни Антанти, радився з представниками світу фінансів. Також слід відзначити, що Голова Директорії УНР активно листувався з графом М. Тишкевичом, та сповіщав його про ситуацію на теренах України⁵⁶.

Лівоналаштовані українські дипломати, соціалісти домагались усунення М. Тишкевича з посади голови делегації. Наводили наклепи на Тишкевича кажучи що він агент польської, литовської сторін або ж представник українських реакційних сил. Також одним з кроків дискредитації М. Тишкевича була телеграма від А. Макаренка, в якій йому пропонували покинути посаду на чолі делегації й повернутися на попередню посаду голови української місії у Ватикані. Головний Отаман спростовував цю інформацію⁵⁷.

Уряд УНР передавав через делегацію до Ради конференції різні документи, зокрема виявляли бажання вступити до Ліги Націй. Проте не сталося як сподівалися, доки очікували рішення більшовики окупували всю територію Української Народної Республіки. 20 вересня 1920 р. Рада Народних Міністрів УНР постановила ліквідувати українську делегацію на Мирову конференцію в Парижі⁵⁸.

У той же час український уряд і його МЗС реалізовували спроби налагодження стосунків із Великою Британією. 23 січня 1919 р. була затверджено надзвичайна дипломатична місія в Лондоні і її основні пріоритети. Зокрема, планувалося домагатися прихильності від урядових кіл Англії до української справи, визнати незалежність УНР, а також просити допомоги у війні з більшовиками. На посаду голови призначили М. Стаховського, а радником відомого у колах західноукраїнського політикуму, галичанина Ярослава Олесницького. До складу також увійшли: М. Меленевський як радник

⁵⁶ Соловійова В. Дипломатична діяльність українських... С. 249.

⁵⁷ Господин А. Три визначні дипломати... С. 17- 19.

⁵⁸ Соловійова В. Дипломатична діяльність українських... С. 251.

з економічних питань, секретарем обрано М. Вишніцера, завідувачем пресбюро В. Піснячевського і т.д.⁵⁹.

У більшості досліджень наголошується на пріоритетності формування дипломатичних стосунків між УНР і Великою Британією в тодішній українській зовнішньополітичній ситуації. Необхідність цього, на думку історика Я. Попенка, визначалась чотирма основними факторами⁶⁰: «По-перше, “Англія належала до лідерів військово – політичного блоку Антанти, отже, безпосередньо впливала на прийняття рішень Паризької мирної конференції”; По – друге, загроза посилення більшовицького впливу на англійські колоніальні території змушувала британських політиків займати по відношенню до новостворених держав або політику нейтралітету, або підтримки, вбачаючи в них “противагу більшовицькій Росії”; По – третє, Англія, в разі дипломатичного визнання УНР, могла вкласти значні кошти у відбудову зруйнованої української економіки; По – четверте, розвиток торговельних відносин із Великою Британією відкривав перспективу доступу українських товарів не лише на європейський, а й на світовий ринок»⁶¹.

Тому українські дипломати під керівництвом з М. Стаховського, прибувши до Лондона у травні 1919 року в найближчому ж номері щотижневого бюлетеня зазначили, що всі намагання будуть покладені на завоювання визнання Української Народної Республіки урядом Великобританії, здобуття матеріальної та моральної підтримки а також формування торгових взаємозв'язків між двома країнами⁶².

М. Стопчак наголошує на незрозумілій політики Англії щодо українського питання, що дуже заважало роботі української місії в Лондоні.

⁵⁹ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917 - 1923 рр.): дис. ... д-ра іст. Київ, 2010. С. 251-252.

⁶⁰ Попенко Я.В. Дипломатичні взаємини Української Народної Республіки з країнами Антанти за доби Директорії (листопад 1918– 1921 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя, 2006. С. 17.

⁶¹Цит. за: Там само. С. 17.

⁶² Стопчак М. Діяльність дипломатичних представництв Директорії УНР в країнах Антанти в сучасній вітчизняній історіографії. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Історичні науки.* 2012. Вип. 19. С. 318.

Проте й у цих умовах українська місія не полишала надій на отримання політичних контактів з людьми, які могли б лобювати визнання незалежності УНР в Англії⁶³. Важливими кроками, на думку І. Покровської та Ю. Хорошилової, були: розвиток стосунків із британською пресою, яка досить значний вплив мала на громадську думку в англійському суспільстві, а також намагання здобути підтримку з боку британського пролетарського руху⁶⁴.

Як вже зазначалося, місія прибула в Лондон лише у травні 1919 р., а до того сюди дістався Арнольд Марголін якого відправили на допомогу українській місії в Британії. Він провів перемовини з міністром закордонних справ і зауважив, що уряд Англії зовсім не володіє інформацією про стан справ на українській території. В мемуарах писав, що головну інформацію про ситуацію в Україні офіційний Лондон дізнавався від російських реакціонерів, отже ставився зі скепсисом до встановлення відносин з УНР. Після прибуття до Лондона М. Стаховський передав спеціальні документи УНР за підписом С. Петлюри людині, яка в міністерстві відповідала за українське питання Г. Ліперу, яким було заявлено про відсутність перспектив формування офіційних взаємозв'язків між державами, внаслідок орієнтації британського уряду лише на білогвардійський рух⁶⁵. 15 серпня 1919 р. на чолі місії став Я. Олесницький. Українські дипломати продовжували шукати посередника у відносинах з Добровольчою армією в особі англійців, яка в ті дні окупувала Лівобережжя й наступала на Київ⁶⁶.

Історик І. Дацків відзначає, що Міністерство закордонних справ Великобританії не хотіло йти на зустріч українським дипломатам, дуже часто просто не реагувало на їх заяви, меморандуми, ноти з пропозиціями започаткувати переговори щодо проблем України. У одній з нот А. Марголіна повідомляє, що мусить констатувати те, що МЗС Великої Британії так і не

⁶³ Там само. С. 319.

⁶⁴ Там само. С. 319.

⁶⁵ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів... С. 252.

⁶⁶ Там само. С. 252.

знайшло можливості прийняти українських дипломатів, щоб ті змогли донести правдиву інформацію про Україну та українську справу⁶⁷.

18 листопада 1919 р. керівником призначено Арнольда Марголіна, який у січні 1920 р. проводив перемовини з міністром Бальфуrom та іншими впливовими діячами. Намагався контактувати з посольствами сусідніх Прибалтійських країн Литви, Латвії, Естонії а також представниками Кавказу Грузії та Азербайджану. Він намагався широко пропагувати ідею англо-українського міждержавного зближення, проводив дослідження зовнішньополітичної діяльності Великої Британії, виокремлюючи причини, які спричинили перепони у найсуттєвіший період війни з росіянами 1919 р. до встановлення доброзичливих, товариських відносин, здобуття визнання України та її підтримки. У листуванні з Головним Отаманом він називав з них дві визначальні:

1) нераціональну зовнішньополітичну діяльність й нечіткість орієнтації з боку лівих урядів Директорії УНР;

2) допущення в Україні єврейських погромів, що стало ототожненням української влади для Заходу у процесі формування ставлення до нового політичного режиму⁶⁸.

З квітня 1920 р. А. Марголін був представником України на міжнародній конференції у Сан-Ремо, де зустрічався із багатьма представниками політичної верхівки Антантівських країн. Зокрема, голова місії обмірковував можливість українсько-англійських міждержавних зв'язків з англійським дипломатом Ф. Керром, який, на прохання А. Марголіна надати Україні військову підтримку у боротьбі із більшовизмом наголосив, що Англія не вважає раціональною позицію підтримки Білого руху і спрямування на А.П.Денікіна, однак

⁶⁷ Там само. С. 253.

⁶⁸ Там само. С. 253.

наголосив, що українській нації необхідно показово заявити про своє прагнення до незалежності⁶⁹.

Одночасно А. Марголін, єврей за національність, спростовував закиди у бік Директорії в єврейських погромах, роз'яснював сутність національної політики УНР, публікувався у англійській пресі з цієї теми. Наголосимо, що керівництво УНР позбавляло уваги ініціативи А. Марголіна з приводу українсько-англійських контактів, досить професійного, блискучого дипломата, який змушений був 16 липня 1920 р. відмовитись від посади голови місії у Великій Британії. Він за власним бажанням реалізовував доручення українського МЗС і надавав консультації українським дипломатам та до кінця намагався працювати на благо держави в зовнішньополітичному руслі⁷⁰.

10 січня 1919 р. Рада Народних Міністрів здійснює призначення дипломатичної місії до Сполучених Штатів Америки. За наказом проводу українську представників в Америці мав очолити один з провідників Союзу визволення України Є. Голіцинський, а також призначалися: відомий своєю працею *Ukraina irredenta* Юліан Бачинський; радники Максим Гетер та Ілля Епштейн т.д.⁷¹.

16 липня 1919 р. уряд наказав призначити вже іншого голову надзвичайної дипломатичної місії Євгена Левицького У 1920 р. взагалі було настільки страшне скорочення штатів через неможливість достатнього фінансування України у Вашингтоні представляли Ю. Бачинський та В. Козакевич⁷².

Вченими наголошується не визнання взагалі американськими урядовцями ідеї незалежності України. Зокрема, урядом США через затримку в декілька місяців було дозволено прибуття на територію США тільки Ю. Бачинському та В. Козакевичу та необхідно підкреслити, що кордон вони

⁶⁹Соловйова В. Встановлення дипломатичних контактів між Директорією УНР та Великобританією й США. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: "Історія та географія"*. 2011. Вип. 40. С. 68.

⁷⁰ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів... С. 253.

⁷¹ Соловйова В. Встановлення дипломатичних контактів... С. 68.

⁷² Там само. С. 68.

перетнули лише у якості приватних осіб, а не представників Української Народної Республіки⁷³.

Марно сподівалися українські дипломати знайти підтримку серед урядових кіл США. 30 червня 1919 р. держсекретар США Р. Лансінг заявив українській стороні, що Америка нізащо не пристане на визнання незалежності Української держави, навіть тимчасово, допоки українці не досягнуть згоди з верховним правителем Росії, який керував всіма представниками антибільшовицького, а саме Білого руху. На протести дипломати почули у відповідь, що право народів на самовизначення для українського народу означає перебувати чи під владою Росії чи то під владою Польщі⁷⁴.

Встановлювались контакти з лівою пресою, в якій з'являлись прихильні українській справі публікації, здійснювались акції, спрямовані на реабілітацію уряду С. Петлюри оскільки єврейська громада Америки вела завзяту кампанію дискредитації Головного Отамана вважаючи, що саме він винен в єврейських погромах в Україні.. проте як би не намагались українські представники, змінити думку американських урядовців ніяк не виходило⁷⁵.

Багато істориків притримуються думки, що провідні політичні кола США та громадськість були слабо ознайомлені з українською історією, взагалі національними питаннями Східної Європи та як ситуація на Українських теренах розгорталася під час революційних подій. «До початку ХХ ст., – наголошує дослідниця В. Шамраєва, – поняття “українське питання” і “Україна” були для офіційного Вашингтона “terra incognita”»⁷⁶.

Щодо прорахунків державного проводу УНР та Головного Отамана в плані налагодження дипломатичних зносин з США то варто відзначити, що досить детально це питання розглядає О. Павлюк у праці “Три місії до Вашингтона”. де наголошувалося на географічній відокремленості місії УНР від уряду та українських дипломатичних представництв у Європі, що мало

⁷³ Стопчак М. Діяльність дипломатичних представництв... С. 321.

⁷⁴ Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну Україну. Київ, 2018. С. 284-285.

⁷⁵ Стопчак М. Діяльність дипломатичних представництв... С. 322.

⁷⁶ Цит. за: Шамраєва В. Міжнародні відносини УНР доби Директорії: Дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2003. С. 8.

безпосередній вплив на отримання інформації, вказівок, як правило із запізненням від 4 до 8 місяців. У даній ситуації унеможлиблювалось спростування негативних для України статей, розповсюджених в пресі⁷⁷.

Мав місце розлам у самій українській діаспорній громаді, на яку все ж впливала інформація про поразки Української Народної Республіки тому вважається, що вони поділилися на більшовицький та антибільшовицький табори. Була також і роз'єднаність українських емігрантських організацій в Америці⁷⁸.

Головна причина невдачі була в тому, виділяє О. Павлюк, що американські та європейські політичні еліти, не змогли зрозуміти вчасно значущість України в Європейській геополітичній безпековій ситуації, українці в свою чергу не зуміли докладно донести цю думку до представників Європи та Америки⁷⁹.

Хороші обставини для діяльності місії УНР створилися саме у Італії серед всіх членів Антанти. У січні 1919 р. посольство в Римі сформували одним з перших серед українських представництв. А в середині січня українські дипломати були направлені до Італії. Представництво очолив Д. Антонович⁸⁰.

Українська місія чекати дозволу на в'їзд 3,5 місяців. Д. Антонович писав, що МЗС Італії поставилося прохолодно, навіть можна сказати в певній мірі ворожо до українських представників і дозволили їх перебування в Римі, проте заборонили будь яку діяльність дипломатичного толку. Є.Онацький писав, що представники місії очолювані Мазуренком в'їхали без дозволу італійського уряду, дозвіл їм надав консул в столиці України.⁸¹ Голова дипломатичної місії очікував візу у Швейцарії. 18 липня він приїхав у Італію. Директор департаменту закордонних справ Італії Мандзоні застерігав В. Мазуренка, що вишле українських дипломатів з країни, якщо не буде зупинена їхня діяльність,

⁷⁷ Стопчак М. Діяльність дипломатичних представництв... С. 322.

⁷⁸ Там само. С. 322.

⁷⁹ Там само. С. 323.

⁸⁰ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів.. С. 255.

⁸¹ Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії за перших шість місяців своєї діяльності. Прага, 1941. С. 3.

яку вони проводили з метою визнання України в Італії. Вони звернули увагу на українську делегацію завдяки звіткам у місцевій пресі, що їх дуже стурбувало⁸².

Мазуренко наводив стосунки з лівими силами знаючи, що це була одна з найбільш впливових сил у італійському політикумі. Вдало пройшла зустріч із заступником міністра зовнішніх справ Борсареллі. 27 травня відбувся прийом Мазуренка з міністром колоній Колозіумом, який був виконуючим на той час обов'язки прем'єра. Міністр зазначив, визнання незалежності УНР Італією, без визнання з боку провідних європейських гравців, є неможливим. Він підкреслив, що це питання має вирішуватися на Паризькій Мирній конференції, а також зазначив, що набагато краще повільно просуватися до своєї мети, підготовлюючи громадську думку Італії з допомогою преси, а також завдяки зацікавленню промисловців з Півночі Італії, які мали могутнє та впливове становище в плані впливу на політику в Італії⁸³.

Українські дипломати змушені були протистояти пропаганді та діяльності російських сил, які проводили антиукраїнську риторичку, що шкодило в плані наведенню контактів з італійськими урядовцями. Проте, члени місії все ж зуміли зацікавити політичні кола Італії до українського питання. І. Дацків у своїй праці вказує звіт голови дипломатичної місії Антоновича до українського МЗС, де говориться про те, що місія може вважатися визнаною, проте поки не офіційно, італійські урядові кола, вступили з нею у неформальні відносини⁸⁴.

Д. Антоновичем був поширений український меморандум, а також осягнуті певні домовленості з італійськими політиками. Усі дипломатичні ноти та офіційні заяви української місії бралися до уваги, а також висувалися вимоги до наявності віз для українських дипломатів з українськими паспортами. Д. Антонович брав патронат над громадянами України, які знаходились на території Італії на постійній основі або в термінових справах⁸⁵.

⁸² Соловійова В.В. Дипломатична діяльність українських... С. 177.

⁸³ Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії... С. 6-7.

⁸⁴ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів... С. 256.

⁸⁵ Соловійова В. Дипломатична діяльність українських... С. 179.

Українські представники активно діяли, шукали можливості виконати завдання та пріоритети місії в Італії. Існували різні відділи місії, зокрема один відділ спеціалізувався на політичних та дипломатичних проблемах, торговельно-економічний очолював Мазуренко а також існував Інформаційний відділ. Українська дипломатична місія мала зв'язки та спільну діяльність з Військово – Санітарною місією, яка підтримувала військовополонених українців, намагаючись сприяти їх поверненню до України.⁸⁶

Восени 1919 року Директорія зазнавала поразок від більшовицької армії, тому з'явилися протиріччя всередині місії, Мазуренко ставав на рейки порозуміння з більшовиками, результатом стала демісія Д. Антоновича. Місія була очолена В. Мазуренком. Дії Голови місії підривали довіру до Директорії, яку і так ототожнювали з більшовизмом, адже Мазуренко як вважали певні часописи, зокрема Віденська Воля, був представником Радянської Росії. Висновку всі досягнення місії були нівельовані. 1922 р. місія припинила свою діяльність⁸⁷.

Українські посольства в Німеччині і Австрії, найбільш впливових країнах Центральної Європи, засновані в період Української Держави, продовжували працювати і за режиму Директорії. Керівництво і склад були кардинально змінені, як і напрямки основної діяльності. Необхідно зауважити, що дипломатичні представництва в Берліні та Відні докладали зусиль, щоб переконати ці держави в тому, що Україна, може виступати як надійний та багатообіцяючий партнер. Вони певною мірою координували інші дипломатичні представництва у Європі, тим кардинально різнилися від існуючих у країнах Антанти місій де головними цілями було досягти визнання незалежності Української Народної Республіки⁸⁸.

Українське посольство в Берліні було найбільш чільним серед інших представництв, відіграло роль координуючого органу між МЗС і

⁸⁶ Дацків І. Дипломатія Українських національних урядів... С. 256.

⁸⁷ Там само. С. 256.

⁸⁸ Соловйова В. Дипломатичні представництва Української Народної Республіки в країнах Центральної Європи за доби Директорії (1918–1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. 1999. С. 11.

закордонними дипломатичними представництвами в інших європейських країнах. Саме з столиці Німеччини надсилали директиви Києва для мережі дипломатичних представництв. М. Порш очолював посольство, тому С. Петлюра ставив перед ним завдання, які стосувалися закупівлі зброї, амуніції, вимагав посилювати інформаційну діяльність в Європі, доводити до відома про боротьбу українського народу з більшовицькою загрозою також конечність визнання України, як самостійної держави. Також, посольство в Берліні реєструвало громадян України за кордоном. А. Ніковський наголошував на тому, що посольство в Берліні є одним з провідних в плані організації роботи в Європі⁸⁹.

Як підкреслює І. Дацків, «У процесі розвитку українсько-німецьких стосунків М. Порш намагався перешкодити зближенню Німеччини з радянською Росією, яке прогресувало й проявилось в Рапалло 1922 р. Він вкрай негативно поставився до Варшавських угод від квітня 1920 р. між УНР і Польщею, які не сприймала Німеччина, боячись сильної Польщі, оскільки вони руйнували українсько-німецькі стосунки». Також у Німеччині функціонували консульства в Мюнхені та Данцигу. Припинили існування протягом 1920-1922-х рр.⁹⁰

Особливої уваги заслуговує посольство у Швейцарії, під керівництвом М.Василька та Віденське, яке очолював В'ячеслав Липинський зі своїм апаратом. Посольство у Відні було самим чисельним серед усіх, активно пропагувало тему незалежності України. На них також покладалася задача контролю та координації інших європейських представництв та місій за наказом Симона Петлюри⁹¹.

Дипломатичні стосунки з Кубанню поновилися у квітні 1919 р., а саме Паризькій мирній конференції де знаходилася Кубанська делегація очолювана Л. Бичем. Кубанська делегація на чолі з Л. Бичем. Саме в Парижі відбулася зустріч між представниками Прибалтійських країн (Естонії, Латвії, Литви),

⁸⁹ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів... С. 260.

⁹⁰ Цит. за: Там само. С. 261.

⁹¹ Там само. С. 261.

кавказьких країн (Азербайджану, Грузії, Вірменії), Білорусі та Фінляндії. Українці відносилися до кубанської сторони як до союзників та хороших друзів. У жовтні було подано меморандум країн, які утворилися на уламках колишньої Російської імперії з метою визнання та прийняття цих держав до Ліги Націй. У жовтні було подано меморандум країн, які утворилися на уламках колишньої Російської імперії з метою визнання та прийняття цих держав до Ліги Націй⁹².

У жовтні 1919 р. до Тифлісу за завданням Головного Отамана виїхав Іван Сокальський, де мав провести перемовини з представниками Кубані у справі створення Чорноморської федерації. Слід відзначити, що на той час там вже працювала українська дипломатична місія очолена І. Красковським⁹³.

23-27 квітня 1920 р. відбулася спільна нарада між представниками УНР та Кубаню, де говорилося про спільність інтересів у боротьбі за незалежність однієї та іншої, і дивлячись на це узгоджувалися щодо військово-політичної угоди, спільну боротьбу з більшовиками⁹⁴.

Водночас Київ намагався розвивати міждержавні відносини з представниками кавказьких країн, зокрема Азербайджаном, Грузією. Та Вірменією 3 лютого 1919 р. Місія на чолі з І. Красковським діяла у Тифлісі та діяла на теренах усіх трьох країн. Місія була визнана міністерствами країн, куди Голова місії скерував генеральних консулів: В. Кужиму в Баку, Є. Засядька в Батумі⁹⁵.

Як зазначає І. Дацків. «У маловідомому листі голові дипломатичної місії у Польщі А.Лівицькому С.Петлюра виклав план утворення військово-політичного союзу Україна-Польща-Латвія-Литва-Естонія, спрямований проти радянської Росії, що передбачав також приєднання до нього Кубані, Грузії і

⁹² Дацків І. Українська дипломатія доби Директорії УНР: персоналії, статус, функції. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія.* 2014. Вип. 2, ч. 3. С. 132.

⁹³ Там само. С. 132.

⁹⁴ Там само. С. 132.

⁹⁵ Дацків І. Дипломатія українських національних урядів... С. 278-279.

Азербайджану. Визначну роль у реалізації плану він надавав дипломатичним структурам, які діяли в означених країнах⁹⁶».

Міждержавні зв'язки України з Фінляндією, встановлені та розвинені за гетьманства Павла Скоропадського, були збережені й отримали нове дихання, коли до влади прийшов К. Маннергейм і новостворену державу визнала у травні 1919 р. Антанта⁹⁷.

У січні 1919 р. у Стокгольм було призначено К. Лоського залишивши керувати посольством у Фінляндії. В цей час у Гельсінкі відбулася міжнародна конференція, держав які постали на теренах Російської імперії. На ній був відправлений М. Залізник з наказом від С. Петлюри вживати всіх можливостей, які можуть вплинути на існування України як суб'єкта на міжнародній мапі світу⁹⁸.

Фактично головою у Гельсінкі слід було вважати П. Сливенка, який розгорнув пропагандистську кампанію, яка стосувалася можливості створення союзу між Прибалтійським державами, Україною, Білоруссю та Фінляндією. Все зіпсувало Фіно-Російської угоди в кінці 1920 р., у зв'язку з цим, українські дипломати припинили роботу в цій країні⁹⁹.

Вітчизняні історики притримуються думки, що Директорія намагалася уникати конфліктів з Румунією, про це свідчить Хотинське повстання в Північній Бессарабії у січні 1919 р. Дослідники О. Добржанський, В. Кройтор зазначають, що основну роль в підготовці до цієї акції відігравали саме люди, які мали чітку орієнтацію на Українську Народну Республіку¹⁰⁰.

Підтверджуючи цю думку, В. Кройтор зазначав про Бессарабський Національний Союз, який прохав про надання військової допомоги на

⁹⁶ Цит. за: Там само. С. 19.

⁹⁷ Там само. С. 279.

⁹⁸ Дацків І. Українська дипломатія доби Директорії УНР: персоналії, статус, функції... С. 133.

⁹⁹ Там само. С. 133.

¹⁰⁰ Стопчак М. В. Політика директорії УНР у стосунках з Польщею і Румунією в роки української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. в сучасній вітчизняній історіографії. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія.* 2010. Вип. 18. С. 346.

звільнених землях від румунських окупаційних сил. Проте Директорія УНР і та місцеві подільські органи влади проігнорували прохання та тримали дистанцію від цієї проблеми.¹⁰¹ В. Кройтор вважає, що така поведінка Директорії була надто обережною і непослідовною, і пішла проти них же, адже повстанці перейшли до більшовиків та в певній мірі також сприяли знищенню Української Республіки.¹⁰²

Більш багатообіцяючими були українсько-польські відносини часів Директорії. Як зазначає Т.Зарецька, коли Директорія прийшла до влади, з'явилася ідея та прагнення до покращення відносин з Польською Республікою¹⁰³. Розпочалося це з дипломатичної місії, яку очолив В. Прокопович, яка 31 грудня 1918 р. виїхала до Варшави. Головною метою було встановити, які можливі перспективи для польсько-українських відносин в майбутньому. Поляки зі свого боку теж шукали контактів з українською стороною. Одним з наочних прикладів була місія у складі генерала Г. Остаповича, І. Матушевського та Ю. Клейнберга¹⁰⁴.

Одним з кроків стали перемовини в лютому 1919 р. К. Мацієвича та М. Лінде у Румунії та пізніше перемовини з польським представником в Одесі Б. Кутиловським, а також висилання протягом 1919 р. місій Б. Курдиновського, П. Пилипчука, А. Ливицького. Симон Петлюра не залишався осторонь від цієї теми також¹⁰⁵.

Що стосується Польщі то з приходом до влади Маршала Пілсудського у 1918 р. в державі існувала концепція Пілсудського та концепція Романа Дмовського. Перша мала на меті створення незалежної Української держави, як подушки безпеки між Росією і Польщею. Звичайно Пілсудський керувався виключно інтересами Польської Республіки, в нього була на ідеї думка про

¹⁰¹ Там само. С. 346.

¹⁰² Там само. С. 346.

¹⁰³ Зарецька Т. Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.). *Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки*. Київ, 2002. Вип. 11. С. 80.

¹⁰⁴ Там само. С. 80.

¹⁰⁵ Стопчак М. В. Політика директорії УНР у стосунках з Польщею і Румунією... С. 347.

федерацію з литвинами там білорусами та міцне співробітництво з українською стороною¹⁰⁶. Концепція Р. Дмовського заключалася в тому, що примирення з Росією було для них меншим злом, аніж незалежна Українська держава¹⁰⁷.

В. Павлюк констатує, що Варшава і Бухарест – на Паризькій конференції турбувалися не так про українську справу, як про власні інтереси, Польща мала намір приєднати Східної Галичину, а Румунія поклала око на Бессарабію¹⁰⁸.

Україна в добу Директорії УНР, зокрема очолена С. Петлюрою, постійно воювала з сусідніми країнами задля захисту. Не останню роль відіграла військова дипломатія. Зазвичай до складу дипломатичних місій, представництв включали люди з військовим досвідом. Вони зазвичай збирали інформацію про війська, дивилися на перспективу заключення військових договорів. Як зазначає І. Дацків, «найбільш плідно діяли військові аташе: генерали С. Дельвіг (Румунія), М. Юнаків і В. Зелінський (Польща), В. Сікевич (Угорщина), полковник О. Жуковський (Чехословаччина). Завдяки С. Дельвігу у жовтні 1919 р. було замовлено в Угорщині 400 тис. гвинтівок, 2000 кулеметів, 180 гармат, 50 млн. набоїв»¹⁰⁹.

О. Шульгін зазначав щодо дипломатичних якостей Симона Петлюри «Симон Петлюра мав надзвичайно тонкий діалект, надзвичайно тактовний, лагідний, привітний, він просто зачаровував кожного чужинця, з яким доводилося йому зустрічатися. У всіх відношеннях з кожним роком ріс Симон Петлюра, набирався великого досвіду, переживав і передумував все минуле. Але чи не найбільше виріс він саме як керівник закордонної політики, як діяч європейського, міжнародного масштабу. І не можна звикнути до думки що людина, яка так глибоко розуміла наші відносини, та відчувала наше майбутнє і наші завдання...»¹¹⁰.

¹⁰⁶ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору 1920 року. *Військовий науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 28. С. 113.

¹⁰⁷ Там само. С. 120.

¹⁰⁸ Павлюк О. Українсько-польський союз і політика США щодо УНР у 1920 р. *Український історичний журнал*. 2000. № 6. С. 7.

¹⁰⁹ Цит. за: Дацків І. Дипломатія українських національних урядів... С. 281.

¹¹⁰ Цит. за: Шульгін О. Симон Петлюра та українська закордонна... С. 176.

Висновки до розділу 2

Отже, частина політичного проводу України, військовиків вищого рангу та зовнішньополітичне відомство зі своїм апаратом докладали чимало зусиль для встановлення контактів з Антантою та іншими європейськими державами, вважаючи цю орієнтацію основною для досягнення першочергових завдань забезпечення незалежності держави, не забуваючи про налагодження стосунків з Кубанню, Кавказькими державами та Прибалтійськими. Водночас гасла соціалістичних партій, які на першому етапі існування Директорії УНР відігравали провідну роль у внутрішній і зовнішній політиці, сприймалися на Заході як більшовицькі, тому завдавали великої шкоди українським дипломатам закордонних представництв.

У час коли дипломати намагалися налагодити зв'язки з Антантою слід підкреслити саме роль Головного Отамана, який давав безпосередні вказівки діючим дипломатам на службі, тобто часто особисто керував процесом їхній дій та встановленням пріоритетів в діях того чи іншого дипломатичного представництва.

РОЗДІЛ 3

Військово-політичний союз Петлюри – Пілсудського

Якщо поглянути на період Української революції 1917–1921 рр. то це період хитань, війн, суперечок. Виділяється в цей час союз Петлюри – Пілсудського 1920 р., який поволік за собою багато суперечок щодо себе в тодішньому українському суспільстві. Державні взаємини між Україною та Польщею мають давню історію. Але великою перешкодою на шляху добросусідських взаємовідносин цих двох держав і досі залишається недостатньо досліджена історія їх співжиття у період української національної революції. Цей час був знаменний і прикладами співпраці між двома народами, і неоднозначно суперечливими та складними моментами у їх відносинах.

Стратегічно важливою метою УНР у зовнішній політиці у 1919–1920 рр. було відстоювання незалежності, досягнення визнання Республіки та Директорії як законного уряду України державами світу. Тому, стабілізація відносин із сусідньою Польщею була пріоритетом для України на той час. Але остання, після відродження у листопаді 1918 р. державної незалежності, розпочала збройні конфлікти з метою встановлення та визнання її кордонів: з Чехословаччиною – за Тешинську Сілезію, із Німеччиною – за Познань і Верхню Сілезію, із ЗУНР і УНР – за Львів і Східну Галичину, з більшовицькою Росією – за Волинь й Білорусь, з Литвою – за Вільнюс. Також вона хотіла вона досягти включення західноукраїнських земель до свого складу. Для цього було розгорнуто збройний наступ на Східну Галичину, наслідком якого б стала окупація усєї території ЗУНР у липні 1919 р. та вимушений перехід військ супротивника за р. Збруч.¹¹¹

У лютому 1919 р. Симон Петлюра, Головний Отаман Армії УНР, прибув до Ходорова для участі в переговорах з французами стосовно питання розмежування українських і польських військових сил по “лінії Бертелемі”. Він прагнув тимчасової територіальної поступки Польщі, бо цей крок давав шанс

¹¹¹ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 112.

на визнання Республіки Антантою та створював умови для отримання допомоги від останньої, проте представники ЗУНР не погодились на це, через що уряди не змогли тоді порозумітись¹¹².

На думку В. Солдатенка, Головний отаман С. Петлюра прагнув понад усе знайти ті сили, які б змогли допомогти йому повернути вплив і особисту владу хоч на частину України. Йому потрібен був реванш, після поразок 1919 р. Він не мав своєї конструктивної програми державотворення, та й ніякі проекти по соціальному перетворенню держави не були публічно ним запропоновані суспільству¹¹³.

В. Солдатенко вказував, що ціллю та метою його деструктивних дій було знищення радянської влади та її прихильників. Петлюра вважав, що ця влада цілком чужорідна для української нації та насаджена силоміць більшовиками. Тільки зрадники українського народу, на думку Петлюри, підтримували радянську владу та сприяли іноземним поневолювачам нації¹¹⁴. Проте слід зазначити, що така думка не відповідає позиціям більшості істориків в сучасній Україні, а також історикам, які писали в еміграції, В.Солдатенко більше все ж схиляється до позиції радянської школи істориків.

Майбутнє Української держави Ю. Пілсудський вбачав не як частину Росії чи Польщі, а як союзника останньої, а тому він не форсував події у військовому плані на теренах Волині проти армії УНР, ці обмежені акції здійснювалися не з метою її розгрому та знищення української державності, як це відбувалось у бойових діях проти галичан, а лише бажав досягти вигідних кордонів з українцями, а також мав намір таким чином примусити Симона Петлюру зректися союзу з галичанами, що і вдалося втілити в життя¹¹⁵.

Як зазначає О. Павлюк, розробляючи плани та стратегії, що стосувались України, Пілсудський керувався в першу чергу національними інтересами

¹¹² Там само. С. 112.

¹¹³ Солдатенко В. Варшавський договір 1920 року. Сучасний історіографічний дискурс. *Україна дипломатична*. 2011. Вип. 12. С. 768.

¹¹⁴ Там само. С. 768.

¹¹⁵ Папакін А. Стосунки між УНР та Польщею в 1918–1919 рр. *Наукові записки Києво-Могилянської академії*. Т. 27. *Історичні науки*. 2004. С. 39.

Польщі. Ці інтереси передбачали послаблення Росії, яка, на його погляд, становила головну небезпеку для існування польської державності¹¹⁶.

Через це збройні операції польської армії проти армії УНР на Волині здійснювалися не з метою її цілковитого розгрому та знищення державності України, як це було у Східній Галичині, а задля досягнення Польщею вигідного для неї кордону та примушення Головного Отамана відмовитись від злуки з ЗУНР. Ця мета Польщею була досягнута¹¹⁷.

Керівник Польської держави Ю. Пілсудський мав на меті забезпечення національних інтересів Польщі та послаблення Росії, носив ідею створення федеративного союзу з Литвою та Білоруссю і налагодження військової співпраці з УНР. Це давало шанс Петлюрі, але він мав у свою чергу визнати права Польщі на Східну Галичину та Західну Волинь, вже тоді контролювалися польською армією. С. Петлюра пішов на ці жертви, бо був переконаний у можливості побудови української держави лише за рахунок берегів Дніпра¹¹⁸.

Як пізніше писав Симон Петлюра, характеризуючи своє рішення йти на поступки Польщі, «Я вірю і певний, що Україна, як держава, буде. Може, не зразу такою великою, як нам хотілось би, але буде. Думаю я, що шлях для Української Державності стелиться через Київ, а не через Львів. Тільки тоді, коли Українська Державність закріпиться на горах Дніпра і біля Чорного моря, тільки тоді можна думати, як про реальну річ, про збирання українських земель, захоплених сусідами»¹¹⁹.

У 1919 р. розпочинається налагодження стосунків між урядами УНР і ПР. На початку року до Варшави прибула дипломатична місія. Після зустрічі з Ю. Пілсудським один з її керівників, В. Прокопович, повідомив у міністерство закордонних справ, що ініціатива встановити нормальні відносини зустріла з

¹¹⁶ Павлюк О. Українсько-польський... С. 8.

¹¹⁷ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 113.

¹¹⁸ Верстюк В. Союз Ю. Пілсудського — С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії. *Наукові записки НаУКМА*. 2005. Т.41. С. 62.

¹¹⁹ Цит. за: Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. 1. Нью-Йорк, УВАН у США, 1956. С. 453.

боку польських миродатних чинників співчуття і що підґрунтя для переговорів є¹²⁰.

Слід зауважити, що перші контакти між С. Петлюрою та Ю. Пілсудським були налагоджені ще в кінці 1918 – на початку 1919 рр. Через два тижні після повернення з ув'язнення у Магдебурзі, Ю. Пілсудський послав до Директорії УНР у Київ спеціальну місію, представлену генералом Густавом Остаповичем, майором Юліушем Клебергом і Ігнацієм Матушевським. Початкові переговори повинні були бути проведені комісією у справі військового порозуміння¹²¹.

31 грудня 1918 р. у Варшаву С. Петлюра відправив українську місію на чолі з проф. В. Прокоповичем для з'ясування умов допомоги з боку Польщі у боротьбі з РСФРР. Виконуючи інструкції Головного Отамана, місія мала досягти певного порозуміння з польською владою. Але це було неможливо в зв'язку з тим, що В. Винниченко - очільник Директорії УНР, української верховної влади, мав радикальні про радянські погляди і це певною мірою впливало на зовнішню політику країни.¹²²

Представники польської сторони з перших зустрічей дали зрозуміти, що питання щодо Підляшшя, Східної Галичини та Холмщини є для них ключовим у цих переговорах. Їх неприступна позиція по цьому питанню була ультимативна. А. Ливицький у своїх регулярних звітах Голові Директорії інформував Петлюру, що поведінка поляків межує з шантажем¹²³.

В. Солдатенко повідомляє, що починаючи з початку 1919 р. Головний отаман готував себе до того, що доведеться пожертвувати Східною Галичиною, яка мала переважно українське населення. 27 лютого до Ходорова з Варшави прибули представники антантівської місії генерала Бертелемі. Темою переговорів була розділова лінія між польською армією та УГА¹²⁴.

¹²⁰ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 114.

¹²¹ Зінкевич Р. Передісторія підписання Варшавського договору 1920 р.: С. Петлюра та Ю. Пілсудський. *Національний університет "Львівська політехніка"*. 2013. С. 74.

¹²² Там само. С. 74.

¹²³ Солдатенко В. Варшавський договір 1920 року... С. 773 – 774.

¹²⁴ Там само. С. 770.

Французьким дипломатом була висунута ультимативна вимога зупинити наступальні дії проти Польщі й запропоновано проект перемир'я, за яким Україна мала віддати Львів, нафтоносні галицькі райони, та велику частину Галичини¹²⁵.

С.Литвин у своїй праці наводить думки Я. Йосипишина, «Не С. Петлюра, а економічні інтереси Франції у Польщі підштовхували Париж утримати Галичину з її нафтою у складі. Нафтовий аргумент відігравав вирішальну роль у вирішенні галицької проблеми»¹²⁶.

В.Солдатенко у праці «Винниченко і Петлюра. Політичні портрети революційної доби» наводить цитату з листа Симона Петлюри до генерал-хорунжого М. Удовиченка, з якої можна зрозуміти, що Петлюра настоював на прийнятті ультиматуму, бо завдяки цьому було б досягнуто:

- а) фактичного визнання України з боку Антанти;
- б) отримання можливості створення бази для постачання амуніції з Європи;
- в) опір на Європу в нашій боротьбі з більшовиками.

Через Омеляновича-Павленка, що ніколи не орієнтувався у справах держави, галичани відкинули ці умовини, хоч С. Петлюра попереджав їх про корпус Галлера, якій формувався у Франції. Через все це Галицька Армія зазнала поразки¹²⁷.

Тому його слова у листі до А. Лівіцького виглядають досить промовисто: «В цей час налагодження наших стосунків з Польщею могло би нас врятувати, – дати нам базу деяку, зносини з світом і перспективи. Дуже жалко, що ми цих переговорів не почали раніш: може б, мали більш сприяючі для нас обставини для заключення договору з Польщею», – писав С. Петлюра голові дипломатичної місії у Варшаві А. Лівіцькому¹²⁸.

¹²⁵ Там само. С. 770.

¹²⁶ Цит. за: Литвин С. Симон Петлюра в боротьбі за самостійну... С. 363.

¹²⁷ Солдатенко В. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. Київ, Світогляд. 2007. С. 464.

¹²⁸ Петлюра С. Статті, листи, документи. Київ, Вид-во ім. О. Теліги, 1999. Т.3. С. 140.

За словами С. Литвина 15 листопада 1919 р. відбулося спільне засідання уряду та Директорії. На ньому було вирішено піти назустріч Польщі :

1) що дана ситуація вимагає згодитись на лінію кордону між РПП та УНР згідно лінії Бертелемі по річці Стир на галицькій території. Це максимум, на що може піти Україна;

2) але на вимогу визнання урядом принципу власності в аграрній справі, заявити, що засади, на яких має відбутися аграрна реформа, принципово може належати тільки Парламенту¹²⁹.

Начальник Польської держави у травні 1919 р. звернувся до Голови Директорії УНР з пропозицією встановити особисті контакти через Яна Мазуркевича, свою повірену особу (майора “Заглобу”). Мазуркевич запросив Головного Отамана на переговори до Варшави. На зустрічі з Петлюрою польський представник, який добре володів українською мовою, повідомив його, що Ю. Пілсудський готовий до союзу з УНР, котрій глибоко симпатизує, але заради цього Україна повинна віддати території Західної Волині, Підляшшя, Холмщини, Східної Галичини до складу Другої Речі Посполитої¹³⁰.

9 серпня 1919 р. С. Петлюра вперше звернувся з особистим листом безпосередньо до Ю. Пілсудського: «В грізний час всевітнього заколоту, в годину вселюдського розпачу та зневір'я, могутнім покликом, що розлягся по всій землі велично, піднявся голос славних польського та українського народів. Колись, в давнину, не раз ворогували поміж собою польський та український народи і, маючи спільних ворогів, роз'єднано виступали проти них, і цей розбрат спричинився до тимчасового занепаду Польської і Української держав. Тепер не мусить бути цього. Український народ у своїй боротьбі з ворогом людської культури і своєї національної державності має право на співчуття та допомогу від своїх найближчих сусідів, тим більше, що, відбиваючи рідну землю від насильників-окупантів, які нав'язували Україні чужі їй форми комуністичного ладу, ми не стаємо на шлях білого терору, а йдемо під гаслом

¹²⁹ Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну... С. 353.

¹³⁰ Трофимович Важкий шлях до Варшавського договору... С. 114.

широкого демократизму та державного будівництва, найкращим представником якого в Польщі вважаємо ми Вас, Пане Начальнику Держави Польської. Але боротьби з більшовиками ми ще не закінчили. Отже, стає очевидною konieczність певного порозуміння між польським та українським командуванням для дальшої боротьби»¹³¹.

Тому можна погодитись з Г. Юзевським, що “якби не Пілсудський, не дійшло б до польсько-української єдності. Не дійшло б до неї також якби не С. Петлюра”¹³². Загалом до такої політики обох наштовхнула проросійська позиція країн Антанти. Якщо перший крок зробили поляки то в свою чергу Кабінет Міністрів УНР змушений був ухвалити пропозицію С. Петлюри про вступ в безпосередні переговори про мир з польською стороною¹³³. Чи не єдиною країною, яка на той час була зацікавлена у продовженні української визвольної боротьби, була Польща¹³⁴.

С.Петлюра вважав, що основним ворогом України є радянська Росія, а не Польща, бо Польща підтримувала ідею створення українцями власної незалежної держави. Конфлікт з західним сусідом був виключно територіальний, бо Польща претендувала тільки на території, заселені польсько – українським населенням, але не ставила під сумнів та підтримувала ідею самого суверенітету України, як держави. Позиція Польщі у цьому питанні була протилежною думці Великобританії та Франції, які бачили Україну тільки у складі Російської імперії. Російські більшовики, так, як і білогвардійці, були категорично проти створення українцями незалежної держави. Не зважаючи, на тези декларацій Леніна “про право націй на самовизначення аж до відокремлення”, більшовики всіма силами прагнули утримати Україну під владою, навіть надавши їй видимість якоїсь автономії. Ні з «червоною», ні з «білою» Росією Україна не могла стати незалежною. Тому для українських

¹³¹ Цит. за: Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. 2. Нью-Йорк, УВАН у США, Б-ка ім. Симона Петлюри в Парижі, 1979. С. 357–358.

¹³² Війни і мир, або “Українці – поляки: брати/вороги, сусіди” Київ, 2004. С. 413.

¹³³ Литвин С. Симон Петлюра в боротьбі за самостійну... С. 350

¹³⁴ Там само. С. 344

самостійників не можливі були жодні компроміси – тільки самостійна держава¹³⁵.

На фоні надзвичайно важких боїв військ УНР зі значно більшими частинами Червоної Армії у червні 1919 р. у Львові стартували польсько-українські мирні переговори, що з перервами продовжувались у різних містах, і які були надзвичайно складними. Полковник Закшевський (Клим Павлюк), якого паралельно направив до Головного Отамана у Кам'янець-Подільський Ю. Пілсудським, отримав завдання передати, що лідер Польщі підтримує Україну і на прохання Петлюри, якщо таке буде, дасть дві військові дивізії¹³⁶.

1 вересня 1919 р. врешті-решт А. Лівіцький, тогочасний Міністр закордонних справ УНР, домовився в польській столиці про тимчасовий мир між арміями, незважаючи на те, що був категорично проти вимоги Варшави про визнання Східної Галичини, як складової частини Польщі. Правда, перемир'я не стало причиною швидкої збройної взаємодії українців і поляків, як цього прагнув С. Петлюра¹³⁷.

Через важке військово-політичне становище УНР угода не могла мати паритетного характеру. Польський дослідник В. Сулея акцентує, що сам Пілсудський вважав: «що передчасна допомога з боку Польщі могла б стримати схильність Петлюри та його оточення до угоди. Тому марш на Київ повинен відбутися не раніше, ніж коли Наддніпряньська Україна своїм політичним існуванням буде завдячувати тільки Польщі»¹³⁸.

Петлюра розумів для себе позицію поляків. Він писав у листі А. Лівіцькому: «Я не знаю, чи рахуються у Польщі з перспективами завтрашнього дня, чи тільки використовують Status quo. Коли Ви маєте діло тільки з останнім, то це для нас зле, і кінчиться для Польщі теж недобре, хоч і не зараз. Може

¹³⁵ Підлуцький О. Нереалізований шанс. *Дзеркало тижня*. 2010 №16. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/nerealizovaniy_shans.html (дата звертання 12. 11. 2020).

¹³⁶ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 116.

¹³⁷ Там само. С. 116.

¹³⁸ Цит. за: Сулея В. Юзеф Пілсудський. Пер. З пол. Миколи Яковини. Київ, 2018. С. 278.

статись така ситуація, що більшовики стануть панами цієї ситуації, і тут ніяка Антанта вдіяти нічого не зможе»¹³⁹.

Становище УНР значно погіршилось на початку осені. Її війська та уряд опинились у “трикутнику смерті”: в одній губернії на Поділлі їх було оточено на заході польськими військами, на північному сході - більшовиками, а білогвардійці тиснули з півдня. Сюди слід додати і перехід УГА на бік генерала Денікіна. Варшава пообіцяла керівникам УНР допомогу у реорганізації військ та сформування спільного антибільшовицького фронту в обмін на Східну Галичину та частину Волині¹⁴⁰.

Звертаємо увагу на те, що і заключення перемир'я, і подальше поступове зближення з УНР, яка впритул підійшла до цілковитої катастрофи, вказували на одне: офіційна Варшава врешті-решт усвідомила небезпеку, яку для неї несла ймовірна поразка цієї сусідньої країни¹⁴¹. Це могло означати війну сам на сам з агресивною більшовицькою Росією, яка пропагувала всесвітню пролетарську революцію.

Виступаючи у грудні 1919 р. на таємній нараді, на якій були присутні начальник Генштабу С. Галлер і заступник Міністра закордонних справ В. Скшинський, Ю. Пілсудський заявив про необхідність швидко побороти більшовиків до того, як вони ще більше зміцнять свої сили. Для здійснення цього було потрібно відшукати їх слабке місце, ухилитися та втекти, не давши їм можливості вчинити опір. Таким вразливим місцем, звісно ж, був Київ¹⁴².

Петлюра рекомендував Лівичькому добиватися повернення українських полонених, “звороту нам військового і санітарного майна та іншого захопленого поляками під час офензиви – оскільки це можливо – з огляду на обставини”, придбання амуніції “для нас має величезне значіння”, укладання

¹³⁹ Цит. за: Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. 3... С. 140.

¹⁴⁰ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 117.

¹⁴¹ Там само. С. 117.

¹⁴² Там само. С. 118.

торговельної угоди, неухильного дотримання поляками встановленої по р. Збруч демаркаційної лінії тощо¹⁴³.

На початку грудня 1919 р. А. Лівіцький, як Голова Української місії, звернувся з Декларацією до представників польської делегації з проханням до Польського командування пропустити частини українських військ, які перейшли Збруч, а потім зробити все необхідне для відтворення військової бази. Того ж дня, 2 грудня 1919 р. Ю. Пілсудський наказав польським військам звільнити Український фронт, дозволивши реформування Армії УНР на українській території та обсадження нею українського фронту¹⁴⁴.

В. Трофимович вважав, що прийнята Декларація була на той час великим успіхом української дипломатії, попри вимушену відмову від Східної Галичини та Західної Волині, оскільки вона домоглася офіційного визнання з боку Польщі, що була в антантівській коаліції, а також одержала від уряду цієї країни обіцянку військової допомоги у протиборстві з Росією¹⁴⁵.

Однією з причин, яка затягувала польсько-українські переговори у Варшаві наприкінці 1919 р. – початку 1920 р., було різне бачення сторонами майбутньої долі Східної Галичини. Дипломатична місія А. Лівіцького цілком справедливо розглядала її як етнічну українську територію, польська делегація виходила з концепції відтворення історичної Польщі¹⁴⁶.

Симон Петлюра прибув до Варшави 5 грудня, вже після оголошення Декларації. Вона була підписана, оголошена та передана українською делегацією польській стороні 2 грудня 1919 р. Враховуючи надзвичайно складне становище в Україні Головний Отаман С. Петлюра підтвердив від імені Директорії правомочність документу. Підписання Декларації – це важливий момент у встановленні та розвитку союзних відносин між Україною та

¹⁴³ Петлюра С. Статті, листи, документи. Т.3... С. 132-133.

¹⁴⁴ Зінкевич Р. Д. Передісторія підписання Варшавського договору 1920 р... С. 77.

¹⁴⁵ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 119.

¹⁴⁶ Дацків І. Варшавський договір 1920 року в історії української дипломатії *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: : Історія, міжнародні відносини.* 2015. Вип. 16(2). С. 128.

Польщею¹⁴⁷. Цим був відкритий новий етап українсько-польських перемовин і полегшена дискусія над проблемою обох держав. Проте, ця проблема не була легкою та швидкою для її вирішення, якби цього не хотіли головні натхненники майбутнього союзу двох держав – Пілсудський та Петлюра¹⁴⁸.

7 грудня Ю.Пілсудський запросив С. Петлюру до Бельведера. 9 грудня ця зустріч відбулась. Вони спілкувались без свідків з 20.30 вечора 9 грудня до 5.00 ранку 10 грудня. Вони мали обговорити важливі питання, які пов'язані з розвитком стосунків між двома державами, більшовицьку небезпеку та, виходячи з цього, розбудову Збройних сил УНР¹⁴⁹.

Попри це науковець В. Солдатенко вказував, що перебування С. Петлюри у Варшаві, куди він прибув 7 грудня 1919 р. і вже 9 грудня зустрівся з Ю. Пілсудським, комфортним назвати важко. “У повітрі буквально носилась ворожнеча поляків до українців, які “посміли” зайти “так далеко”, що спробували заснувати державність на землях Східної Галичини й Західної Волині – “на віковичних польських теренах”¹⁵⁰.

Слід взяти до уваги, що східній політиці Ю. Пілсудського чинили значний опір націонал-демократи на чолі з Р. Дмовським, які бачили у незалежній Україні більше зло, ніж у примиренні з Росією. С. Петлюра, не випадково, у своєму листі 31 березня 1920 р. до Військового міністра В. Сальського попереджував: «Ніколи не забувайте, що польські політики, як п. Пілсудський, повинні боротись в самій Польщі за ідею нашої державності, бо не всі її розуміють, не всі її підтримують, а є такі — і досить впливові ще — що й поборюють цю ідею (вшехполяки, н-деки, etc)»¹⁵¹.

На думку Ю.Пілсудського, треба було зробити між Польщею та більшовицькою Росією, буфер у вигляді незалежної української держави. Маючи Україну за союзника, можна сподіватись у майбутньому перемогти

¹⁴⁷ Зінкевич Р. Д. Передісторія підписання Варшавського договору 1920 р... С. 77.

¹⁴⁸ Польща та Україна в боротьбі за незалежність 1918-1920 / ред. Тадеуша Кшонстка. Варшава, 2010. С. 25.

¹⁴⁹ Зінкевич Р. Передісторія підписання Варшавського договору 1920 р... С. 77.

¹⁵⁰ Солдатенко В. Винниченко і Петлюра... С. 463.

¹⁵¹ Цит. за: Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору.. С. 120.

Росію. З цього погляду та його найближче оточення розглядалися Ю. Пілсудський вважав С. Петлюру та його оточення, єдиною політичною силою, з якою можна мати справу. Варшавська угода для С.Петлюри повинна була приглушити негатив від воєнних дій, акцій щодо Заходу України, та розпочати новий позитивний етап в українсько-польських відносинах, продовжуючи політику, паростки якої були ще в Гадячі 1658 р¹⁵².

Антанта активно підтримувала білогвардійців (“неделімщиків”), тому з її позицією треба було також рахуватися. І тільки після розгрому армії генерала Денікіна весною 1920 р. країни Антанти дозволили Варшаві діяти на власний розсуд стосовно УНР¹⁵³.

В режимі суворої секретності з грудня 1919 р. У Варшаві тривали складні та виснажливі переговори. Але з початку березня 1920 р. вони значно поживавішали. Певний час українська сторона не хотіла погодитись на вимоги Польщі встановити над залізницями та українською армією польський контроль. Українці були проти призначення поляків на посади заступників міністрів усіх українських міністерств. Однак, Ю. Пілсудський розумів слабке, майже безнадійне становище української делегації, які привели до нових поступків України у переговорах, тим самим відвівши їй роль молодшого слабшого партнера¹⁵⁴.

З весни 1920 р., після виступів В. Леніна і Х. Раковського з мирними пропозиціями до Польщі та інших держав від імені України, перед урядом УНР постало завдання укладення тісної союзницької угоди з Польщею. У зв'язку з цим 11 березня 1920 р. відновилась перервана 22 грудня 1919 р. українсько – польська конференція¹⁵⁵.

Двосторонні переговори було поновлено у березні 1920 р. На них вирішувалось питання союзу двох держав, проти Радянської Росії, що становила загрозу незалежності як Польщі, так і України. Але невирішені

¹⁵² Солдатенко В. Варшавський договір 1920 року... С. 781.

¹⁵³ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 120.

¹⁵⁴ Солдатенко В. Варшавський договір 1920 р... С. 779.

¹⁵⁵ Дацків І. Варшавський договір 1920 року в історії української дипломатії... С. 128.

територіальні проблеми створювало важку атмосферу переговорам. Прибуття С. Петлюри на особисте запрошення лідера Польської держави прискорило вирішення питань. Після 4-годинної розмови між обома керівниками в ніч з 21-го на 22-е квітня 1920 р. була підписана “Політична Конвенція між Польщею і Україною”. Польщею, згідно цього документу, Директорія на чолі з Головним отаманом С. Петлюрою визнавалась як верховна влада УНР. Також польський уряд зобов’язувався не укладати проти України ніяких міжнародних угод¹⁵⁶.

Конвенція була таємна та складалась з дев’яти параграфів, в яких визначалися права України, зобов’язання та кордони обох країн. Польська сторона визнавала “права України на незалежне державне існування”, верховною владою Української Народної Республіки визначалась Директорія. Це рішення було важливим, бо давало дипломатичне визнання УНР, не зважаючи на ізоляцію зі сторони країн Антанти. Україна зобов’язувалась зі своєї сторони не підтримувати жодних міжнародних угод, проти західного сусіда¹⁵⁷.

Польська держава зобов’язувалась не складати антиукраїнських договорів. У Конвенції були застережені національні та культурні права українців у Польщі, та поляків в Україні. Згідно цього договору, УНР на офіційному рівні вимушена визнати східний кордон Польщі по р. Збруч. Таким чином у Речі Посполитої залишалися етнічні українські території: Західна Волинь зі Східною Галичиною, та Підляшшя, Холмщина і Полісся¹⁵⁸.

Через три дні 1920 р. було підписано важливе доповнення до політичного договору, яким стала таємна військова конвенція. Тут увага зосереджувалась на умовах співробітництва, і не тільки військового, у час планового наступу. Серйозні обов’язки тут випали на українській стороні, яка мала адміністративно опанувати визволені райони, а присутність польських військ виразно розглядалася як тимчасова. Поляки натомість мали й надалі давати

¹⁵⁶ Там само. С. 128.

¹⁵⁷ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 121.

¹⁵⁸ Там само. С. 121.

змогу для формування українських підрозділів, а верховне головнокомандування зобов'язувалося подбати про поставку достатньої кількості боєприпасів і спорядження, щоб уможливити підготовку трьох дивізій¹⁵⁹.

С. Шелухін, який здійснив детальний аналіз цього договору з Польщею та двосторонньої військової конвенції, дійшов загальних негативних висновків. Правник у своєму аналізі відштовхувався від того, що територіальний та соціальний принципи – головні елементи державності. Ці важливі чинники не були збережені. Петлюра, — резюмує вчений, — визнав за поляками право на українську територію в межах 1772 р. до Дніпра, без Києва і частини Подільської губернії. З цієї етнічно української території заселений в основному українцями та з малим домішком маленької частинки польських панів та слуг, Україна ж в свою чергу на схід від кордону отримує територію близьку до розмірів двох губерній, тобто кордони Української держави мали окреслюватися за договором 21 квітня 1920 р. Київською, частиною Подільської та шматком Волинської губерній. Та наголосив, що Петлюра віддав полякам 11 млн. населення¹⁶⁰.

Особливе обурення відомого правника викликало те, що військова конвенція легітимізувала військовий похід до України. Він з глибоким сумом визначав інші наслідки цього принизливого для України союзу з Ю. Пілсудським: визнання УНР лише формальне та обмежене, не задоволення культурних та національних потреб українського населення, визнання окремих прав польських поміщиків під час української аграрної реформи¹⁶¹. Взагалі слід відзначити, що С. Шелухін, як правник відзначився різкою критикою Варшавського договору та доводив, що він не відповідає чинному законодавству та юридично не вірно складений.

¹⁵⁹ Сулея В. Юзеф Пілсудський... С. 295.

¹⁶⁰ Шелухин С. Варшавський договір між поляками й Петлюрою 21 квітня 1920 року. Прага, 1926. С. 14.

¹⁶¹ Там само. С. 15.

О. Доценко, колишній ад'ютант С. Петлюри, у "Літописі Української Революції" наводить численні факти про польський терор на українських землях у грудні 1919 р. – січні 1920 р. та й пізніше. Зазначає про факти невідповідної поведінки поляків, велася шалена агітація проти Петлюри, арештовували усіх хто не мав перепусток, часті розстріли, поляки займалися реквізицією продуктів на ринках, інколи доходять до того, що забирають коней та худобу¹⁶².

Якщо проаналізувати умови договору, то добре простежується перевага польського елемента. Українська армія була обмежена в кількості та прямо підпорядкована польському командуванню. Українська сторона мусила забезпечувати продовольством поляків навіть шляхом реквізицій в місцевого населення, що не могло викликати симпатій у людей. Переглядаючи різні мемуари, сучасники зазначають, що поляки поводити себе на території України, як окупанти.

І. Мазепа ділиться численними враженнями, суть яких полягає в констатації факту окупаційної поведінки польської сторони.¹⁶³ За його інформацією, І. Огієнко, Головноуповноважений уряду УНР, повідомляв про становище в Кам'янецькому районі. Тоді поляки вивозили до Польщі абсолютно все: продовольство, зброю, різні матеріали, мануфактурні рештки та залишки будь-яких інших товарів. У повітовому земстві було навіть зруйновано всі телефонні лінії, а апарати вивезено. За таких умов ціни страшенно підскочили. Поляки не могли не взяти у свої руки всю адміністрацію, а це стало початком організованих реквізицій, арештів тощо. Знищувались будь-які національні ознаки українського народу, знято прапори та навіть вівіски перемальовані на польські. Згодом у своїй відозві польський місцевий комендант Оцеткевич оповістив прилученням до Польщі не тільки Кам'янець, а й увесь Кам'янецький повіт¹⁶⁴.

¹⁶² Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917–1923. Т. 2, кн. 5. С. 263-264

¹⁶³ Солдатенко В. Винниченко і Петлюра... С. 463.

¹⁶⁴ Там само. С. 463.

Горак зазначає, що навіть досить короткий період польської окупації на Правобережній Україні допоміг польським поміщикам відновити тут своє економічне панування. Крім того в цей час страшною, але, на жаль, частиною життя селян стали постійні реквізиції польських «жовнірів», що відбирали худобу, продовольство та інші речі для задоволення потреб польських вояків. За відмову віддавати майно селянина могли розстріляти просто на місці. Також поляки потребували в уряді Петлюри надання ним безкоштовно 500 тис. тон цукру, бо це практично б позбавило українців «солодкого продукту»¹⁶⁵.

Простий народ стомився від громадянської війни, зміни урядів, важко було зрозуміти, навіщо ще й поляки прийшли на його землю, та й ще давала про себе знати вікова підозра українців до поляків. Тому в цей же день, коли польська армія перейшла український кордон, С.Петлюра звернувся до українського народу з відозвою, в якій сказав, що Польща прийшла на допомогу Україні, як союзник в боротьбі з “московськими, більшовицькими окупантами”, підкреслював, що польські війська одразу ж після цієї війни повернуться до своєї батьківщини¹⁶⁶.

Взагалі ситуацію з таким високим урядовцем варто розглянути детальніше, Ісаак Мазепа поставився досить критично до договору і у зв'язку з не згодою пішов у демісію разом зі всім складом уряду. Про що може свідчити така ситуація, коли прем'єр міністр обурюється зовнішньополітичній акції, яка була погоджена без його відома, я гадаю, що це свідчить саме про одноосібне керування зовнішньою політикою Головним Отаманом, адже міністр закордонних справ А. Лівницький отримував розпорядження тільки від Петлюри і підписувався договір за його вказівкою, скоріш за все без погодження з іншими членами державного проводу, проте думки дуже різняться в цьому

¹⁶⁵ Горак В. Військово-політичний союз УНР і Польщі 1920 року: надії та реальність. *Газета «День»*. 2008. № 100. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/za-nashu-i-vashu-svobodu.html> (дата звернення 16.11.2020).

¹⁶⁶ Зарецька Т. Українсько-польські паралелі: Симон Петлюра і Юзеф Пілсудський. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: Міжвід. зб. наук. пр.* 2004. Вип. 12. С. 163.

плані, хтось зазначає, що це все обговорювалося на державних нарадах, а інші вказують що їх просто поставили перед фактом підписання договору.

Потрібно зазначити, що тогочасні державні і політичні діячі, дипломати по-різному оцінювали Варшавський договір 1920 р. Так, перший Міністр закордонних справ УНР О. Шульгін охарактеризував його наступним чином: «Це було цілою революцією в тодішній нашій закордонній політиці, і треба було великої громадської мужності, щоб по неї зважитись, Симон Петлюра цю мужність мав, але нелегко і йому було зважитись»¹⁶⁷.

М. Грушевський і Є. Петрушевич, як і більшість політичних діячів того часу, піддали дії Голови Директорії різкій критиці, назвавши Петлюру «авантюристом і українським зрадником», а саму Конвенцію – «продажом України Польщі», неправною та помилковою, злочином, від якого потерпає Україна і платить кров'ю та життям людей, своєю територією, великими бідами своїх синів¹⁶⁸.

С. Литвин наводить уривок з статті С. Петлюри «Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі»: «Варшавська умова 22 квітня 1920 р. була історично вимушеним фактом, неминучим ланцюгом в ході політично – міліарних подій нашої новітньої історії, а не штучним утвором політичної нерозважливості чи злої волі, як дехто легковажно і поверхово думає про неї. Її темні моменти були відомі відповідальним діячам, що підписували її, але не могли бути переборені чи нейтралізовані через об'єктивні причини міжнародного характеру»¹⁶⁹.

Петлюра керувався прагматичним розрахунком, розуміючи, що московський імперіалізм був і надалі буде залишатися найбільшою небезпекою для фізичного буття українського народу, а в той же час зруйнована війною Польща не становила такої небезпеки. Проте Петлюра не мав жодних ілюзій ані стосовно Москви, ані стосовно Варшави¹⁷⁰.

¹⁶⁷ Цит. за: Шульгін О. Симон Петлюра та українська закордонна... С. 175.

¹⁶⁸ Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 122.

¹⁶⁹ Цит. за: Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну... С. 361.

¹⁷⁰ Там само. С. 361.

С. Петлюра спростовував звинувачення в нерозумінні реальних намірів поляків, він на початку травня 1920 відверто заявляє І. Огієнку: «Чи думаєте, що я сліпий і нічого не бачу? Але ж пригляньтесь лишень до всього цього уважніше: чи маємо який інший вихід із сліпого закоулка, куди загнала нас зла доля? Чи ми самотужки при наших розбиті та безсиллі справду зможемо що зробити? Чи ви самі добре не знаєте, що з поляками треба бути або приятелями, або ворогами, нейтральними з ними не можна бути. Я вибрав першу конечність, бо на другу в нас нічого нема...»¹⁷¹.

Можна навести ще один приклад мотивів Симона Петлюри, які підштовхнули його на цю дипломатичну акцію «Коли я в квітні 1920 р. робив умову з поляками, то мав на увазі визначним політичним актом розпочати уперту боротьбу серед нашого громадянства з його нахилами та тенденціями політичних порозумінь і договорів з Москвою, яку вважаю за історичного і вічного ворога нашого. За це я, як Ви знаєте, обливаюсь поміями і ріжними інсинуаціями. Ви могли так само бачити і переконатись, що великого клопоту з цього я собі не завдаю, бо знаю, що роблю і що відповідає інтересам України як самостійної держави. З історії ми знаємо, що поляки – кепські колонізатори і їхня експансія на схід, себто до Дніпра, на протязі цілих віків нічого, врешті, не дала. Так само не дадуть певних наслідків і змагання їхні зробити своєю Волинь чи Полісся, яку б в наші дні націоналістичну та шовіністичну політику вони там не проводили, бо отпорна сила українського народу є сильнішою од польських шовіністичних потуг і переборюючих потенцій...»¹⁷².

В. Солдатенко наводить у своїй роботі думки В. Вериги. Він вважав, що політика С. Петлюри була цілком сепаратистська, вона проявлялась, зокрема, у тому, що відрядження декількох дипломатичних делегацій до Польської Республіки. починаючи з січня 1919 р. були без порозуміння з проводом ЗУНР. Його висновки з цього приводу однозначні: що політика уряду, та урядових кіл, що були близькі до Петлюри, і відмовилися від компромісу із

¹⁷¹ Цит. за: Огієнко І. Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920 р.: Уривок споминів. 1936. № 5. С. 322.

¹⁷² Цит. за: Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. 3... С. 532.

Президентом Є. Петрушевичем була незрілою та незрозумілою. Справа реорганізації уряду та Директорії в жовтні 1919 року – була необхідною для досягнення компромісу із Є. Петрушевичем. На той же час підписання Договору з Польщею привело до капітуляції України в обмін на визнання УНР на чолі з амбітним С. Петлюрою¹⁷³. З чим я не погоджусь, адже дивлячись на дії проводу ЗУНР, важко було сподіватися на компроміс, була відразу зрозуміла принципова позиція галичан, зокрема, Є. Петрушевича.

25 квітня 1920 р. українсько-польські сили виступили в похід на Київ, який був здобутий 6 травня. Як зазначає В. Трофимович, Ю. Пілсудський того ж дня написав листа С. Петлюрі, в якому зазначив «Відбувається боротьба за вашу і нашу свободу проти спільного ворога... Я переконаний, що порозуміння між Українською і Польською Республіками, закріплені спільною боротьбою, принесуть славу і довгий добробут обидвом народам»¹⁷⁴. Після цього кінармія Будьоного, яка була основною силою Червоної армії на початку червня розгорнула наступ по всьому фронту, змусивши їх відступити, а 26 липня 1920 р. форсувала р. Збруч¹⁷⁵. Надалі відбулося Диво на Віслі, спільними силами поляки та українці відбили наступ та відкинули більшовиків, проте нових сил продовжувати війну у поляків не було, що відбулося і у громадській думці в Польщі, яка спонукала Ю. Пілсудського до миру з більшовиками.

Із висновків сучасних дослідників щодо “договору Петлюри – Пілсудського” найбільш вірними нам видаються міркування дослідниці Т. Зарецької. Вона захоплюється постаттю С. Петлюри, виділяє його мужність. Тому що тільки великі зусилля над собою, дали йому змогу приборкати соборницькі погляди, що йшло в розріз із думкою багатьох з його оточення. Акцентується увага на дипломатичному хисту та непересічних якостях особистості маршала Другої Речі Посполитої Ю. Пілсудського, його оточення. Їх плани щодо визнання України не змогли зупинити ні польська внутрішня опозиція, ні планам щодо України, ані негативне ставлення до них з боку

¹⁷³ Солдатенко В. Варшавський договір 1920 р... С. 786.

¹⁷⁴ Цит. за: Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору... С. 124.

¹⁷⁵ Там само. С. 124.

Чехословачини, Великобританії, Румунії та Франції¹⁷⁶. В. Солдатенко в свою чергу підкреслює, що нині присутня логіка, прибічники якої виправдовують Варшавський договір і захоплюються цією акцією та її зачинателями¹⁷⁷.

«Спільний українсько – польський виступ вочевидь із самого початку був приречений на невдачу. Насамперед тому, що цей союз значною мірою був і залишився “персональним союзом” двох глав держави – С. Петлюри і Ю. Пілсудського – і спирався на їхні особисті відносини й домовленості. Обидва національні лідери мали чимало спільного, передусім, що стосувалося їхнього соціалістичного минулого (С. Петлюра був одним з діячів УСДРП, а Ю. Пілсудський – лідером польських соціалістів) та недовіри до Росії (обидва вважали російський імперіалізм головною загрозою відповідно Україні й Польщі)», - дуже слушно зауважує В. Солдатенко¹⁷⁸. І дійсно серед цих двох діячів було чимало спільного в плані політичного минулого, відсутність пієтетів до Росії.

Вони нехай і з тактичних інтересів, змогли відсунути складний історичний шар минулого, і не зважаючи на негативне ставлення обох націй один до одного все ж таки знайшли мужність та можливість укласти політично – військовий союз. С.Петлюра писав листа до генерала В. Сальського, де пояснював, що він, як політик і реаліст не повинен зважати на непорозуміння у минулому. Зараз треба відноситись до співпраці з Польською Республікою, як до важкого, але необхідного етапу політичного становлення України¹⁷⁹.

Слід також навести висновки С. Литвина, знаного петлюрознавця, що за тих умов, які були в кінці 1919 – на початку 1920 рр., С. Петлюра був повинен, для подальшої боротьби, знайти союзників. Треба було, не зважаючи на блокаду державами Антанти, боротись за державність проти всіх внутрішніх, та зовнішніх ворогів, для цього була необхідна дипломатична, військова, політична та медична підтримка. Ніякі уряди, що все ж таки визнали УНР, ні

¹⁷⁶ Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна. Київ, Інститут історії НАН України, 2007. С. 107-109.

¹⁷⁷ Солдатенко В. Варшавський договір 1920 р... С. 787.

¹⁷⁸ Цит. за: Там само... С. 788-789.

¹⁷⁹ Там само. С. 789.

міжнародний Червоний Хрест, ніякі європейські благодійні організації не вважали за необхідне допомагати молодій державі, яка вела смертельну, виснажливу, нерівну боротьбу з більшовиками, котрі вже готували свій похід на Захід. У цій ситуації компроміс з Польщею був для УНР необхідним¹⁸⁰.

Росія, червона чи біла, на думку С. Петлюри, ніколи не погодиться на самостійність України. Характеризуючи політичні настрої в суспільстві та серед українських партій, у 1922 р. він писав: «Я бачив, що українські партії... не усвідомили собі головного: чи Україна, як самостійна держава, повинна в своїй закордонній політиці спиратись на Європу чи на Москву – Азію? Виявилось, що азійська спадщина в нас занадто ще сильна»¹⁸¹.

Попри всю суперечливість оцінок Варшавського договору в історіографії, безсумнівним є те, що він був єдино можливим кроком на шляху продовження збройної боротьби українського народу проти більшовицької агресії і за становлення української держави¹⁸².

«Стратегія національної боротьби, як і боротьби військової, вимагає: бити в першу чергу по головному ворогові, з другорядним потім можна раду дати! В своїй діяльності я керувався принципом, що таким ворогом була, є і буде Московщина» - наводить міркування Головного Отамана В. Боримський¹⁸³.

Висновки до розділу 3

Таким чином, ми бачимо, що підписання Варшавського договору не було якимось сьогоденним моментом, а цьому передувало багато подій, які в подальшому привели до підписання угоди. Особисті контакти двох лідерів держав – С. Петлюри та Ю. Пілсудського, – які склалися ще до того, відіграли у цьому вирішальну роль. Можемо спокійно стверджувати, що без визначення, дослідження передумов, які склалися у той період, не можна правильно оцінити

¹⁸⁰ Литвин С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну... С. 396.

¹⁸¹ Цит. за: Петлюра С. Статті, листи, документи. Т. 2... С. 516.

¹⁸² Литвин. С. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну... С. 396.

¹⁸³ Цит. за: Боримський В. В. Варшавський договір в оцінці Симона Петлюри *Гуржіївські історичні читання*. 2012. Вип. 5. С. 299.

значення цієї події: чому саме був підписаний Варшавський договір, і яка роль у цьому була двох великих особистостей – С. Петлюри та Ю. Пілсудського.

Якщо характеризувати договір зі свого боку, я притримуюся думки, що договір однозначно був не рівноправним, адже був підписаний в скрутну хвилину для УНР і це передбачало набагато вигідніші умови для польської сторони. Основні пункти договору були віддзеркаленням слабкості УНР, яка була союзником без території, сильної армії і надійної підтримки в масах. В цьому випадку переважання в союзі саме польських військових частин над українськими. Проте зовсім не слід забувати, що це був останній шанс на порятунок для Української Республіки.

Пішовши на підписання Варшавського договору, С. Петлюра намагався спертися у цій боротьбі на свого західного сусіда – Польщу, для того, щоб створити надійне підґрунтя для продовження боротьби. Він прагнув через особисті контакти з Ю. Пілсудським прорвати блокаду держав Антанти з метою отримання політичної, військової, дипломатичної та медичної допомоги. Оскільки протягом розділу зазначалося про суперечливе ставлення суспільства до цього договору, слід відзначити, що більша частина не прийняла його і ставилася досить скептично, критикуючи Петлюру з усіх боків, проте Головний Отаман витримав це з гідністю. Договір був символом його твердих переконань в перемогу визвольних змагань адже він свято вірив, що це єдиний шанс на порятунок Української держави. Симон Васильович Петлюра був свідомий того, що здобуття незалежності України вимагатиме величезних жертв і компромісів, що характеризує його, як справжнього політика реаліста а не романтика на чолі держави. Також вважаю за потрібне наголосити на тому, що ця українсько-польська акція була однією з небагатьох прикладів співдружності двох народів у ХХ столітті.

РОЗДІЛ 4

Дипломатія УНР в оцінках С. Петлюри

Кінець 1920 р. для С. Петлюри став початком останнього, еміграційного періоду його життя. Він тривав лише шість років, але був переповнений організаційною та аналітичною роботою. Голова Директорії УНР вважав, що необхідно зрозуміти причини невдачі національних визвольних змагань. У 1922 р. в одному з листів до генерала М.Удовиченка сам Петлюра писав, що для нього в цей період вже «почався вже суд історії» за минулі його справи. Цей суд полягав у тому, щоб відтворити об'єктивну картину того, що сталося¹⁸⁴.

Важливо, що державна діяльність С. Петлюри припадала на дуже складний та неоднозначний для України період, коли озброєний захист та виборювання незалежності країни були вимушеними через безліч обставин. Саме через це надзвичайно важливим було визначення пріоритетів у зовнішній політиці України та усвідомлення місця у тогочасному світі. Реалізація цих питань тісно перепліталася із проблемою роз'єднаності українських земель та досягнення їх соборності в єдиній державі, яку розв'язати в умовах того часу було неможливо. Через це за ініціативою Головного отамана С. Петлюри і постав Варшавський договір 1920 р., досить “контраверсійний”, за оцінками українських політиків та істориків¹⁸⁵.

Як вважав сам С. Петлюра, вже 1917 р. був роком початку революції та виявив безліч недоліків у організації народу, а саме замалу кількості тих елементів, “хто чорною роботою державною уміє творити певні реальні цінності”. Переважну більшість політичної еліти складали “або фантасти, або демагоги, або наївні люди, що вірили в силу резолюцій”¹⁸⁶.

¹⁸⁴ Верстюк В. Петлюра без бронзи, але у кольорах. *Історична правда*. 2020. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/05/23/155715/> (дата звернення 19.11.2020).

¹⁸⁵ Голубко В. Концепція Української держави у баченні Симона Петлюри. *Вісн. Прикарпат. ун-ту. Історія*. 2013. Вип. 23–24. С. 96.

¹⁸⁶ Верстюк В. Петлюра без бронзи... URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/05/23/155715/> (дата звернення 19.11.2020).

Дослідник В. Косик писав, що Головний отаман під час еміграції провадив активне діяльне життя, працював задля здійснення єдності України, писав статті для українських газет, особливо для “Тризуба”, паризького органу його руху, продовжував підтримувати контакти з Україною. Також важливо, що з нагоди кожної міжнародної конференції розгорталася інтенсивна інформаційна діяльність політиками, що згуртувались навколо Головного отамана¹⁸⁷.

С. Петлюра усвідомлював те, що безпідставно “розраховувати на неминучу війну, бо міжнародна ситуація не готова до цього”. Однак він постійно повторював, що якщо така ситуація триватиме роками, українці мають бути готові до того, щоб будь який момент зробити момент для здобуття омріяної свободи Україні, аби здійснення своїх національних, патріотичних прагнень. Він прикладав титанічні зусилля для того, щоб повернути до питання України ідейних союзників з усіх країн Європи¹⁸⁸.

В. Косик казав, що діяльність українських дипломатичних місій активно провадилась у європейських столицях, у яких, вирішується не тільки доля України, а й доля самої Європи, у тому числі і в Парижі. З підписанням Версальського миру союзники прагнули нарешті набути довгоочікуваного миру та спокою, проте Петлюра вважав, що Західна Європа краще знатиме ситуацію у Східній Європі і зрозуміє загрозу, якою є для неї необмежена могутність та тотальна ідеологія радянської Росії. С. Петлюра мав надію на розуміння урядами Заходу зв'язку незалежності України та миру у Європі¹⁸⁹.

Варто зауважити, що саме на еміграції С. Петлюра сформулював концептуальні засади зовнішньополітичної стратегії України з точки зору її впливу на національне державне будівництво. Чимало з них актуальні й сьогодні¹⁹⁰.

¹⁸⁷ Косик, В. Симон Петлюра. пер. з фр. Я. Кравець. Львів, 2000. С. 63.

¹⁸⁸ Там само. С. 63.

¹⁸⁹ Там само. С. 60.

¹⁹⁰ Чіхрадзе О. Проблема зовнішньополітичної... С. 47.

В першу чергу С.Петлюра переглядає колишнє гасло “орієнтація тільки на власні сили”. На його думку, це речення без змісту і воно є самооблудою. С.Петлюра одночасно наголошував на важливості внутрішніх чинників у побудові незалежної Української держави й приділяв немало уваги іншим чинникам - зовнішнім, міжнародним тощо. Він вважав, що через це Україна має знайти таку країну для орієнтації своєї зовнішньої політики, якій було б цікаве існування незалежної Української держави¹⁹¹.

Одне з центральних місць у розробці зовнішньополітичної концепції України С. Петлюра надавав визначенню “хто наш головний ворог”, адже це надавало можливість впровадження єдиної зовнішньої політики та визначення її пріоритетів. Найбільшою загрозою для державності України була Росія. Також С. Петлюра зазначав, що для нього немає різниці між царською Росією і сучасною комуністичною, адже вони обидві – це лише різні форми московської деспотії та імперіалізму¹⁹².

Виходячи з цього, С.Петлюра акцентував увагу країн світу на необхідності існування Української держави як гаранту інших, менших держав, які виникли на території колишньої Російської імперії. Він писав, що утворені на території Росії держави не мають шансів на тривале існування і будуть завжди загородженими, поки на півдні колишньої імперії не організується і в силу не ввійде незалежна держава українського народу. Тільки вона одна, чисельна, багата на матеріальні ресурси і спроможна на міліарну відпорність, може бути базою, джерелом більш-менш незалежного життя новоутворених держав, організованих на території колишньої російської імперії¹⁹³.

Історичний досвід підтвердив абсолютну правильність слів С. Петлюри. Нині світове співавторство бачить в Україні як важливий стабілізуючий фактор у Європі. По-новому стали дивитися на неї західні сусіди – Польща, Угорщина,

¹⁹¹ Там само. С. 47.

¹⁹² Там само. С. 48.

¹⁹³ Там само. С. 47-48.

Румунія. Вони також вбачають у ній перепону спробам гальванізації гегемоністської політики Росії у Східній Європі, яка все ще заявляє про себе¹⁹⁴.

С. Петлюра робив цікавий прогноз стосовно геополітики. Він передбачав, що жодна з держав, утворених після 1917 р. на території Росії, не має шансів на тривале існування і завжди буде в небезпеці, поки на півдні колишньої імперії не утвориться й не набуде політичної сили суверенна держава українського народу¹⁹⁵.

Він звертав увагу на прагнення України утвердитись у світі в якості незалежної країни й необхідність для досягнення цього звернути увагу на ті держави, що зацікавлені у її існуванні. Це є вектор зовнішньої політики, спрямований на Європу. До цього ж С. Петлюра наголошував на тому, що розташування України в геополітичному просторі робить для української політики необхідним створення політичних зв'язків з державами, у яких є певні плани та інтереси стосовно Чорного моря та в його басейна¹⁹⁶.

Тому він не заперечував можливість утворення коаліції держав у Балтійсько-Чорноморському регіоні: Латвії, Азербайджану, Грузії, України, Польщі, Литви. Підписання представниками з УНР, Фінляндії, Естонії, Литви та Польщі військової конвенції від 15 січня 1921 р., котра мала б гарантувати цим країнам захист від зазіхань з боку Росії, стало спробою реалізувати цю концепцію. Він також розглядав можливість приєднання до коаліції Туреччини та Румунії¹⁹⁷.

С. Петлюра наголошував на тому, що дипломатичний чинник має значну вагу у проблемі утвердження самостійної Української держави, та закликав пам'ятати про досвід 1917–1920 рр., коли українській нації не вдалось зреалізувати свого державного ідеалу. Причину цього він бачив у тому, що в цей час українською політикою не була дописана українська стратегія, національно-визвольна боротьба не отримала необхідної допомоги від

¹⁹⁴ Там само. С. 48

¹⁹⁵ Там само. С.47.

¹⁹⁶ Голубко В. Концепція Української держави... С. 96.

¹⁹⁷ Там само. С.96.

української політики...З огляду на цей досвід, потрібно засвоїти, що важливим є придбання реальних симпатій до ідеї самостійності української держави серед впливових міжнародних чинників¹⁹⁸.

Під час національно-визвольних змагань цього чинника не вистачало у всіх сферах політики. Гарним підтвердженням цього послугують різні концепції спрямування зовнішньої політики серед верхівки керівництва УНР, що були перешкодою для її виходу з міжнародної ізоляції. Про це С. Петлюра казав, що відсутність єдиної та чіткої державної ідеології, провідної лінії в зовнішній політиці є характеристикою тогочасного політичного розвитку українського суспільства, створює у народі ілюзії щодо применшення тих труднощів, з якими стикається Україна в справі вступу її до коаліції держав Європи або світу, й в цілому не потішає на майбутнє¹⁹⁹.

Навіть сьогодні досі не втрачають своєї актуальності погляди С. Петлюри на роль лідерів держави. На його думку, вони повинні мати такі моральні та ділові якості: послідовність дій у сфері політики, стійкість, спроможність на відхід від мертвого доктринерства, серйозність, вміння творчо підійти до виконання будь-яких завдань, ґрунтовне та глибоке знання і розуміння техніки побудови держави, політична далекозорість, орієнтування у заплутаному, погрузлому у безладі політичному житті України та сусідніх країн, відчуття міри і такту, та прагнення до невтомної праці, на яку не кожен може бути спроможний²⁰⁰.

Беззаперечно, що дієздатність державного адміністративного апарату можуть забезпечити тільки досвідчені фахівці, тому С. Петлюра вважав потребою державного значення залучення до праці справжніх професіоналів у сфері політики, навіть закордонних. Це пояснює, чому він нагадував українським дипломатам про уважне вивчення державного досвіду тих країн, у яких вони перебували²⁰¹.

¹⁹⁸ Чіхрадзе О. Проблема зовнішньополітичної... С. 47.

¹⁹⁹ Голубко В. Концепція Української держави... С. 95.

²⁰⁰ Там само. С. 95.

²⁰¹ Там само. С. 95.

Погоджуємося із думкою дослідника В. Верстюка, що С. Петлюра залишався послідовним і непримиреним опонентом більшовицького режиму»²⁰². Він одним із перших зрозумів усю небезпечність комуністичної ідеології і висунув завдання розв'язати остаточно ілюзію можливості співробітництва Європи з більшовицькою владою: «В умовах нашого перебування за кордоном свій обов'язок в цій справі тоді виконаємо, коли допоможемо остаточної компрометації більшовицьких експериментів в очах світу»²⁰³.

С. Петлюра гостро відчував потребу культурної модернізації української нації, відтак ставив перед еміграцією завдання вивчення європейських мов, створення перекладної літератури з різних галузей науки, освіти та мистецтва, без чого важко було б уявити ефективне функціонування Української держави²⁰⁴.

Висновки до розділу 4

Таким чином, аналізуючи зовнішньополітичну концепцію України 1919–1920 рр. та оцінку подій Головним отаманом С. Петлюрою, слід мати на увазі те, що вона реалізувалася в дуже несприятливих умовах. Світ мало знав про Україну через тривалий бездержавний період її історії а також “соціалістичні настрої” провідних державних діячів дуже шкодили справі визнання Української незалежності, не сприяли побудові держави в також зовнішні чинники

Щоб пробити глуху стіну інформаційної блокади, треба було мати вишколений дипломатичний корпус, а оскільки його в Україні не було, то інформація про неї часто-густо йшла від її недругів. Незважаючи на певне профанство, яке деякі дослідники закидають тогочасній українській дипломатії, слід визнати факт, що її зусилля не виявлялися марними. Їй таки вдалося

²⁰²Верстюк В. Петлюра без бронзи... URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/05/23/155715/> (дата звернення 20.11.2020).

²⁰³ Цит. за: Там само.

²⁰⁴ Верстюк В.Ф. Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження). *Український історичний журнал*. 2004. № 3. С. 125

прорвати міжнародну ізоляцію України і представити світові боротьбу її народу за незалежність, адже все ж знаходилися співчуваючі українській справі в Європейських колах, проте це були одиниці.

ВИСНОВКИ

Таким чином, розглядаючи діяльність дипломатичної служби Директорії УНР, що в грудні 1918 р. прийшла до влади, слід зробити перший важливий висновок: їй від самого початку дісталася важка спадщина у сфері зовнішньополітичної орієнтації – давалися взнаки відсутність ділових контактів з Антантою. Почалося правління Директорії також з не надто приємних обставин у зовнішньополітичній сфері, відразу вороже ставлення Антанти до нового режиму а також повне нерозуміння, загроза від білогвардійських армій А. Денікіна, миттєвий початок другої Українсько – російської війни з більшовиками, які висвітлювали цю війну як «громадянську», незрозумілість ситуації з Румунією, яка зазіхала на Бессарабію а також конфлікт з Польською Республікою за західноукраїнські землі, зокрема за Волинь та допомога галичанами боротися за Східну Галичину.

Гадаю, що на перешкоді в досягненні позитивного результату контактів з Антантою для України була відсутність єдиного державницького підходу щодо зовнішньополітичної концепції. Через партійні міжусобиці, які асоціювалися протиборством В. Винниченка та С. Петлюри у ключових питаннях як зовнішньої так і внутрішньої політики не було змоги для вироблення основного напрямку зовнішньополітичної орієнтації УНР, адже відразу була проголошена Декларація, яку можна вважати консенсусом між лівими та правими тогочасними політиками. В Декларації зазначалося про нейтралітет Директорії, що не відповідало тогочасним вимогам у яких перебувала Українська Республіка - це свідчило про недалекоглядність політичного проводу держави а також я вважаю це наслідуванням політики Центральної Ради, яка характеризувалася нейтральністю, демілітаризмом.

Тобто узагальнюючи про перший етап правління Директорії прибічникам Антанти протистояла досить сильна опозиція в особі групи В. Винниченка, яка намагалася досягти порозуміння з більшовицькою Москвою. Цей період

характеризувався метанням від одного напрямку до другого, адже задекларований нейтралітет був неможливим в тогочасних реаліях.

Після відходу з посади голови Директорії В. Винниченка провідною стала зовнішньополітична концепція, яка орієнтувала країну на Захід. Головним її ідеологом можна назвати С. Петлюру, який в більшості випадків одноосібно визначав зовнішню політику країни, чого тільки коштує його воля до заключення Варшавського договору 1920 року з поляками у висновку чого навіть прем'єр Мазепа пішов у відставку не погоджуючись з цією акцією. Зовнішньополітична діяльність С.Петлюри на завершальному етапі боротьби УНР за незалежність була ключовим аспектом його діяльності, адже він весь час перебував у пошуку союзників, у пошуку визнання Української Народної Республіки, що дало б змогу їй функціонувати як повноцінній державі а не перебувати у постійному стані ізоляції та війни з сусідніми державами.

Глибокі державницькі переконання та як вважається політичний реалізм керівника Директорії змусили його піти на значні територіальні поступки відповідно до Варшавської угоди 1920 р., щоб вибороти для України можливість подальшої збройної боротьби. Йдучи на підписання Варшавського договору С. Петлюра намагався спертися у цій боротьбі на свого західного сусіда – Польщу, для того, щоб створити надійне підґрунтя для продовження боротьби. Він прагнув через особисті контакти з Ю. Пілсудським прорвати блокаду держав Антанти з метою отримання політичної, військової, дипломатичної та медичної допомоги. Польсько-український союз на той час був чи не єдиним шляхом до порятунку УНР.

Я гадаю, що Симон Петлюра є одним з перших українських політиків, які найбільш послідовно притримувалися європейського курсу для України, сучасна державна політика України шляху на Європу є певним продовженням його політики.

Вже в еміграції Головний Отаман зробив для себе висновки всього, що відбулося за час Української революції, не оминув він і зовнішньополітичний аспект де він визнав потрібність праці на дипломатичному фронті, зазначав про

несприятливість міжнародних умов для Української Республіки. Світова спільнота мало знала про Україну через тривалий бездержавний період її історії, а також “соціалістичні настрої” провідних державних діячів дуже шкодили справі визнання Української незалежності. Дійсно тривалу бездержавність відіграла помітну роль для України - це виявлялося у нестачі кваліфікованих українських кадрів для державної праці та не тільки це стосується дипломатичної справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Винниченко В. Щоденник Т. 1 (1911-1920). Едмонтон, Видавництво Канадського Інституту Українських студій. 1980. 499 с.
2. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали й документи до історії української революції. 1917–1923. Т. 2, кн. 5. 400 с.
3. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції. 1917–1921 (Спогади). Т. 1. Прага, 1942. 212 с.
4. Огієнко І. Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1 травня 1920 р. Наша Культура. 1936. Ч. 5. С. 321–331.
5. Онацький Є. Українська дипломатична місія в Італії за перших шість місяців своєї діяльності. Прага, 1941. 21 с.
6. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. 1. Нью-Йорк, УВАН у США, 1956. 480 с
7. Симон Петлюра. Статті, листи, документи. Т. 2. Нью-Йорк, УВАН у США, Б-ка ім. Симона Петлюри в Парижі, 1979. 627 с
8. Симон Петлюра. Статті, листи, документи Т. 3. / упоряд. В. Сергійчук. Київ, Вид-во імені Олени Теліги, 1999. 616 с
9. Шелухін С. Варшавський договір між поляками і С. Петлюрою 21 квітня 1920 року. Прага, 1926. 40 с.
10. Шульгін О. Симон Петлюра та українська закордонна політика: зб. пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). Прага, 1930. С. 172-176.

Література

11. Бойко О.Д. Зміна урядів та урядової політики Директорії УНР у 1919р. *Український історичний журнал*. 2009. № 6. С. 35-47.
12. Боримський В. В. Варшавський договір в оцінці Симона Петлюри. *Гуржіївські історичні читання*. 2012. Вип. 5. С. 228-229.

13.Варгатюк С. Переговори дипломатичних представників Директорії УНР з командуванням франко-грецького десанту на півдні України. *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 116. С. 35-38.

14.Варгатюк С. Протиріччя представників державного проводу Директорії УНР у виборі стратегічного зовнішньополітичного курсу України *Гілея: науковий вісник*. 2017. Вип. 116. С. 23-25.

15.Варгатюк С. Концептуальні засади зовнішньої політики Директорії УНР. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 115. С. 52-54.

16.Верстюк В. Петлюра без бронзи, але у кольорах. *Історична правда*. 2020. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2019/05/23/155715/> (дата звернення 21.10.2020)

17.Верстюк В. Симон Петлюра: політичний портрет (до 125-річчя від дня народження). *Укр. іст. журн*. 2004. № 3. С. 112–126.

18.Верстюк В. Союз Ю. Пілсудського — С. Петлюри 1920 р. в сучасній українській історіографії. *Наукові записки НаУКМА*. 2005. Т.41. С. 61 — 65.

19.Війни і мир, або “Українці – поляки: брати/вороги, сусіди”. Київ, 2004. 560 с.

20.Голубко В. Концепція Української держави у баченні Симона Петлюри. *Вісн. Прикарпат. ун-ту. Історія*. 2013. Вип. 23–24. С. 93–97.

21.Горак В. Військово-політичний союз УНР і Польщі 1920 року: надії та реальність. *Газета «День»*. 2008. № 100. URL: <http://incognita.day.kyiv.ua/zanashu-i-vashu-svobodu.html> (дата звернення 16.10.2020).

22.Господин А. Три визначні дипломати: Граф М. Тишкевич, князь І. Токаржевський – Карашевич і барон М. Василько. Вінніпег, 1989. 39 с.

23.Дацків І. Варшавський договір 1920 року в історії української дипломатії *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: : Історія, міжнародні відносини*. 2015. Вип. 16(2). С. 125-132.

24.Дацків І. Дипломатія українських національних урядів у захисті державності (1917 - 1923 рр.): дис. ... д-ра іст. наук. Київ, 2010. 474 с.

25. Дацків І. Еволюція українсько-французьких відносин в умовах Української революції (1917–1921 рр.). *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць.. Серія: : Історія, міжнародні відносини.* 2014. Вип. 13. С. 152-161.

26. Дацків, І. Українська дипломатія доби Директорії УНР: персоналії, статус, функції. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія.* 2014. Вип. 2, ч. 3. С. 125–135.

27. Зарецька Т. Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.). *Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки.* Київ, 2002. Вип. 11. С. 76–92.

28. Зарецька Т. Українсько-польські паралелі: Симон Петлюра і Юзеф Пілсудський. *Проблеми історії України: факти, судження, пошуки.* 2004. Вип. 12. С. 157–175.

29. Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна. Київ, 2007. 288 с.

30. Зінкевич Р. Передісторія підписання Варшавського договору 1920 р.: С. Петлюра та Ю. Пілсудський. *Національний університет "Львівська політехніка".* 2013. С. 73–81.

31. Косик В. Зовнішня політика Симона Петлюри. *Симон Петлюра: зб. студійно-наук. конф. в Парижі (травень 1976): статті, замітки, матеріали.* Мюнхен; Париж, 1980. С. 27–46.

32. Косик В. Симон Петлюра. Перекл. з фр. Я.Кравець. Львів, НТШ, 2000. 88 с.

33. Костишин Е. І. Військово-політична діяльність Симона Петлюри: автореф. дис. На здобуття наук ступеня канд. іст. наук. Львів, 2011. 20 с.

34. Литвин Сергій. Симон Петлюра у боротьбі за самостійну Україну. Київ, 2018. 680 с.

35. Мина Ж. В. Військова та зовнішньополітична ситуація УНР (листопад 1918 – січень 1919 р.). *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Держава та армія.* 2009. № 652. С. 82–87.

36. Нариси з історії дипломатії України / упоряд. О. І. Галенко, Є. Є. Камінський, М. В. Кірсенко та ін. ; відп. Ред. В. А. Смолій. Київ, 2001. 733 с.
37. Нариси історії Української революції 1917–1921 років / Ред. кол: В. А. Смолій, Г. В. Боряк, В. Ф. Верстюк та ін. Кн.2. Київ, 2012. 462 с.
38. Павлюк О. Українсько-польський союз і політика США щодо УНР у 1920 р. *Український історичний журнал*. 2000. № 6. С. 3-16.
39. Папакін А. Стосунки між УНР та Польщею в 1918–1919 рр. *Наукові записки Києво-Могилянської академії*. Т. 27. *Історичні науки*. 2004. С. 38–41.
40. Підлущкий О. Нереалізований шанс. *Дзеркало тижня*. 2010 №16. URL: https://zn.ua/ukr/SOCIUM/nerealizovaniy_shans.html (дата звертання 12. 11. 2020)
41. Політична історія України. XX століття. Т.2: Революція в Україні: політико-державні моделі та реалії (1917-1920). Київ, 2003. 488 с.
42. Польща та Україна в боротьбі за незалежність 1918-1920 / за ред. Тадеуша Кшонстка. Варшава, 2010. 521 с.
43. Попенко Я. В. Дипломатичні взаємини Української Народної Республіки з країнами Антанти за доби Директорії (листопад 1918– 1921 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Запоріжжя, 2006. 20 с.
44. Попенко Я. Українсько-французькі політичні відносини (1917–1921 рр.) *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Сер. : *Історія, економіка, філософія*. 2014. Вип. 19. С. 51-64.
45. Солдатенко В. Варшавський договір 1920 року. Сучасний історіографічний дискурс. *Україна дипломатична*. 2011. Вип. 12. С. 766–794.
46. Солдатенко В. Винниченко і Петлюра: політичні портрети революційної доби. Київ, 2007. 621 с.
47. Соловйова В. В. Дипломатичні представництва Української Народної Республіки в країнах Центральної Європи за доби Директорії (1918–1920 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1999. 20 с.
48. Соловйова В. Встановлення дипломатичних контактів між Директорією УНР та Великобританією й США. *Збірник наукових праць Харківського*

національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія : *"Історія та географія"*. 2011. Вип. 40. С. 64-70.

49.Соловйова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917–1921 рр. Київ, 2006. 394 с.

50.Стахів М. Україна в добі Директорії УНР. Том 5: Директорія і Антанта. Пенсільванія, 1963. 248 с.

51.Стопчак М. В. Політика директорії УНР у стосунках з Польщею і Румунією в роки української національно-демократичної революції 1917–1920 рр. в сучасній вітчизняній історіографії *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Історія*. Вінниця, 2010. Вип. 18. С. 344-350.

52.Стопчак М. Діяльність дипломатичних представництв Директорії УНР в країнах Антанти в сучасній вітчизняній історіографії. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Історичні науки*. Острог, 2012. Вип. 19. С. 314-328

53.Сулея В. Юзеф Пілсудський. Київ, 2018. 528 с.

54.Трофимович В. Важкий шлях до Варшавського договору 1920 року. *Військовий науковий вісник*. Львів, 2017. Вип. 28. С. 110–128.

55.Чіхрадзе О. Проблема зовнішньополітичної концепції в українському державному будівництві 1917–19120 рр. *Вісник національного ун-ту "Львівська політехніка"*. Держава та армія. 2000. №408. С. 40–48.

56.Шамраєва В. Міжнародні відносини УНР доби Директорії: автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2003. 20 с.